

Uzam/Mekan Politikası: Kürt ve Zapatista Hareketlerinin Uzamsal Dinamikleri ¹

Zeynep Gambetti

Özet

Bu yazıda, Meksika'nın Chiapas eyaletindeki Zapatist hareketi ile Türkiye'deki Kürt hareketinin, silahlı çatışmanın yatışmasının ardından, kendilerine özgü iki mekan olan Diyarbakır ve Chiapas'ı nasıl oluşturduğuna odaklanılarak, iki toplumsal hareket örneği incelenecektir. Amacım ilk olarak mekan inşa etmenin bu hareketlerin söylem ve pratiğine nasıl bir etkisi olduğunu açığa çıkarmaktır. Mekan oluşturmanın sadece yerellik veya fiziksel ortamla ilgili olmadığını, kendi içinde bir mücadele şekliyle ve bir hareket inşa etmekle de ilgili olduğunu iddia edeceğim. İkinci amacım ise "uzamı kendine mal etme" olarak adlandırılabilir olan edimin ne olduğunu genel hatlarıyla tartışmaktır. Bu, bir hareket tarafından açılan görünürlük ve dayanışma alanlarını içermekle birlikte hareketin yerel, ulusal veya küresel iktidar uzamlarında önem kazanması olasılığına da işaret etmektedir. Kürt hareketinin Türkiye demokrasisi üzerinde nasıl bir etkisi olduğuna bakıp, bu hareketi Zapatista hareketinin yerel ve ulus-aşırı etkisiyle karşılaştırıyorum. Bunu, uzama dair fiziksel ve metaforik birtakım kavramları, toplumsal hareket literatüründe kullanılan bazı diğer kavramlarla ilişkilendirerek yapıyorum. Dolayısıyla bu çalışma, kolektif eylemliliğin uzamsal bir bakış açısından anlaşılmasına katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Buna ek olarak, içinde yaşadığımız neo-liberal çağda varlığını sürdüren özgürlükçü toplumsal hareketlerin karşılaşılabileceği çeşitli tehlikelere ve engellere işaret edecektir.

Bu yazı, birbiriyle bağlantılı olarak pek tartışılmamış olan iki kolektif hareketi inceleme girişimidir: Chiapas'taki Zapatista hareketi ve Türkiye'deki Kürt hareketi.² Bu hareketlerin içine doğdukları coğrafi, kültürel ve politik bağlamlar şimdiye kadar birbirlerinden ayrıntılı görüldüğünden karşılaştırmak için yapılan her girişim karmaşık ve zor bir hal alacaktır. Burada, birbirinden uzak görünen hareketleri incele-

---

1- Yazının Notu: Bu çalışma, 2004-2009 arasında Diyarbakır ve Chiapas'ta yürütülen bir saha çalışmasının ürünüdür. İlk olarak 2009'da New Perspectives on Turkey dergisinin 41. Sayısında (s. 43-87) İngilizce olarak yayınlanmıştır. Yayın tarihi itibarıyla, Kürt hareketinin ortaya attığı demokratik özerklik projesini ve 2011'de başlatılan sivil itaatsizlik kampanyasını içermemektedir. Ayrıca yazının yayınlandığı tarihte Kürtlerin partisi BDP değil, hala DTP idi. Yazının içeriğini güncellemek yerine, sonuna 2009'dan beri gelişmelerle ilgili tahlillerimi eklemeyi daha uygun gördüm.

2- Dikkate değer tek istisna, şu anda City University of New York'ta Sosyoloji Bölümünde Mehmet Küçüközer tarafından yazılan Küreselleşme Çağı Köylü Ayaklanması: Meksika Zapatistaları ve Türkiye Kürtleri adlı doktora tezidir.

mekteki amacım ne toplumsal hareketler literatürünün geçerliliğini veya kullanılabilirliğini gösterme, ne de karşılaştırmalı siyaset biliminde kullanılan çeşitli analitik araçları test etme düşüncesidir. Amacım daha çok toplumsal hareketlerin uzamsallığına dair literatüre katkıda bulunmaktır. Çünkü, iddiam odur ki, farklılıklarına rağmen, söz konusu hareketlerin kendilerine özgü bir uzam (space) ve mekan (place) ilişkileri vardır. Bundan ötürü bu hareketlerin ortaya koyduğu özgün izlek takip edilerek uzam/meکان politikasına dair bilimsel çalışmalar da geliştirilebilir. İki hareketi etraflıca ele alan bir çalışma olmaktan ziyade bu yazı Diyarbakır ve Chiapas gibi iki belirli mekanda gelişen hareketlerin kendi egemen politik sistemleri içinde alanlar açarak, başlangıçta silahlı mücadele yürütürken ardından “sivil” veya “toplumsal” karakter kazanan dönüşümü nasıl kurduklarına odaklanmaktadır.

Bu yazının ilk amacı, mekan inşa etmenin bu hareketlerin söylem ve pratiklerini nasıl etkilediğini görmektir. Mekan oluşturmanın yalnızca harekete “ev sahipliği yapacak” fiziksel konumla veya bir yere sembolik anlam yüklemekle ilgili olmadığını; ayrıca (ve belki daha da önemlisi) hareketin, harekete geçme kapasitesini oluşturan kaynak üretimiyle ilgili olduğunu öne sürmekteyim. Ele alacağım somut vakalar, toplumsal hareketleri (yeniden) inşa eden politik fırsat yapısı olarak mekânın önemine işaret eder. Ayrıca, uzamsal sınır ihlalleri kendi içinde birer direniş biçimidir. Mekan oluşturma, hareketin mücadelesinin (ve dillendirilmemiş amaçların) bir parçasıdır. Dolayısıyla, mobilizasyon için ilan edilmiş nedenler söz konusu olduğunda mekansal ilişkiye bakmak pekala kaçınılmaz olabilir.

Bu yazının ikinci amacı, toplumsal hareketlerin mevcut rejimdeki illa ki bir ulus-devletin sınırına hapsolmek durumunda olmayan iktidar yapılarını değiştirme potansiyeline denk düşen ve “alan elde etme” olarak adlandırdığım olgunun ana hatlarını tartışmaktır. Uzamsal ve toplumsal adaletin yakından ilişkili olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bir hareketin belli bir yerelliğin ötesine yayılması (ölçek değiştirme), hareketin ağlarının genişlemesi ve hareketin repertuarında ortaya çıkan yenilikler, neoliberal çağda halk tabanlı kolektif eylemlerin sürekliliği için hayati önem taşımaktadır. “Uzam” kavramını daha çok toplumsal bir hareketin sosyal ve politik yapılar üstünde kalıcı etkiler yaratabilmesine olanak tanıyacak şekilde alan açması bağlamında metaforik-çağrışımsal anlamda kullanmaktayım. Bu şekilde uzamı kendine mal etme, gerçekten de McAdam’ın eyleme geçmenin ön koşulu olarak aldığı “bilişsel özgürlüğün” nedeni (ama illa sonucu değil) olarak da düşünülebilir.³

Farklı coğrafik konumlarda bulunan hareketleri kıyaslamama zemin oluşturan ana eksen de budur. Bu yazıda, ilk önce toplumsal hareketler, uzam ve neoliberal dönüşümle ilgili teorik literatürü ele alacağım. Daha sonra toplumsal mücadeleye dönüşen iki silahlı mücadelenin kısa bir tarihçesini sunacağım: Meksika’da Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusunun (EZLN) başlattığı Zapatista hareketi ve Türkiye’de Kürdistan İşçi Partisinden (PKK) doğan Kürt hareketi. Sonuç olarak,

belirli iki mekanın, Diyarbakır ve Chiapas'ın, bu hareketler tarafından nasıl inşa edildiğine odaklanacağım. Burada amaç mekan oluşturmanın bu iki hareketin söylem ve pratiğini nasıl etkilediğini göstermektir. Sonuç olarak, 4. bölümde Zapatistalar ve Kürtler tarafından "alan elde etme" olarak adlandırdığım kavramın ana hatlarını çizeceğim. Kapsamlılık ve kesinlik iddiası olmaksızın, bu hareketlerin kendi ülkelerindeki iktidar yapılarını demokratikleştirme potansiyelini tartışacağım.⁴ İkinci olarak bu hareketlerin içinde buldukları ekonomik ve politik yapılarda "neoliberal dönemeç" olarak adlandırılan önemli bir değişim gerçekleşmekte. Uzam konusunu tartışırken bu dönüşümü, küreselleşen dünyada toplumsal hareketlerin karşılaşmakta olduğu en önemli sorunlardan biri olduğunu düşünerek ele almaktayım.

Neoliberal Çağda Hareketlerin Uzamsallığı

Kolektif protestoların, isyanların, devrimlerin yoksunluk ve mağduriyetten ileri geldiği fikrine dayanan önceki açıklamaların (kimi zaman bütünüyle ve dönüştürücü biçimde) yerini doldurmak amacıyla, toplum bilimciler son otuz yılda toplumsal hareketler konusunda birçok farklı arayışa giriştiler. ABD'de kaynak mobilizasyonu kuramını destekleyen akademisyenler; kolektif eylemliliğin örgütsel araçlar, hareketlerin maddi kaynakları, elitlerin ve uzmanların harekete katılımı, ağ oluşumu, hareketin parçası olmaya ve katılmaya bireyleri yönlendiren teşvikler sayesinde geliştiğini öne sürmektedirler.⁵ Siyasi süreç kuramı olarak adlandırılan diğer bir araştırma çizgisi ise belli başlı politik ve kültürel yapıların, hareketlerin kitleleri eylemliliğe geçirme ve amaçlarını gerçekleştirme kapasitesini şekillendirdiği düşüncesine dayanmaktadır.⁶ Bu kuramların eksik bıraktığı noktalar ise son on

3- Doug McAdam, *Political Process and the Development of Black Insurgency, 1930-1970*, 2nd ed. (Chicago: University of Chicago Press, 1999), 48-51.

4- Söylemeye gerek yok ki, benim sunduğum perspektif dışardan bir görüştür. Ne burada söz konusu olan hareketlerin karmaşıklığını içeriden biri olarak kavradığımı, ne de günlük hayat süreçlerini bir antropoloğun yaklaşımıyla ele aldığımı iddia ediyorum. Bundan dolayı iki silahlı sürecin ortaya çıkardığı ya da neden olduğu acılara haksızlık etmiş olabilirim. Benim normatif duruşum bu toplumsal hareketlerin ortaya çıktığı, onların etkilediği ya da isteyerek veya istemeyerek dönüştürdüğü alan içerisindeki özgül konumundan kaynaklanıyor.

5- James McCarthy and Mayer N. Zald, "Resource Mobilization and Social Movements," *American Journal of Sociology* 82, no. 6 (1977); J. Craig Jenkins, "Resource Mobilization Theory and the Study of Social Movements," *Annual Review of Sociology*, no. 9 (1983); A. D. Morris and C. M. Mueller, eds., *Frontiers in Social Movement Theory* (New Haven and London: Yale University Press, 1992).

6- Charles Tilly, *From Mobilization to Revolution* (Reading: Addison-Wesley, 1978); McAdam, *Black Insurgency*; Sidney Tarrow, *Democracy and Disorder* (Oxford: Oxford University Press, 1989).

yılda daha sentez amacı güden yaklaşımların ortaya çıkmasına yol açmıştır.⁷ Bu yazı bağlamında önemsenerek noktalardan biri, bunların hareket oluşumunda bireysel ve toplumsal dinamiklerin rolüne bakmalarıdır. Örneğin, Tarrow'a göre, politik fırsat yapıları "tutarlı – ancak illa resmi, kalıcı ve ulusal olması gerekmeyen – ve insanları mücadeleci bir politika için girmeyi cesaretlendiren dinamiklerdir"; "baskı gibi, hatta yetkililerin direnişçilere karşı sağlam bir cephe sergileme kapasiteleri gibi" siyasi kısıtlar ise mücadeleyi kıran etmenlerdir.⁸ Odak noktası, dar bir siyasi yaklaşımdan ziyade bireyleri eylemliliğe geçiren yapıları ve daha genel manada kültürel çerçeveyi içeren yaklaşıma kaymıştır. Harekete geçirici yapılar ya da toplumsal ağlar; bireylerin içine "gömülü" olduğu yüz yüze etkileşim ilişkileri, kişisel ve grupsal bağlılıklar, örgütsel olanaklar, veya toplanma mekanları oldukları gibi, aynı zamanda örgütler arasında kurulan bağlardan oluşmaktadır. Ağların hareketin ortaya çıkmasından önce var olup olmadığı ya da hareket tarafından ve hareket aracılığıyla oluşturulduğuna dair kayda değer bir muğlaklık (belirsizlik) olmasına rağmen, bu tarz ağlar ve fırsatlar aynı anda var olabilirler.⁹

Daha çok Avrupa temelli toplumsal hareket araştırmaları ise, eyleme geçirme mekanizmalarına ve belirli hareketlerin örgütlenmesine odaklanmaktan çok, Batı toplumlarındaki yapısal değişimlere odaklanmaktadır. "Eski" hareketlerin yoğunlaştığı siyaset veya emek ve ekonomiyle ilişkili sorunların aksine, karmaşık, sanayileşmiş toplumdaki "yeni" hareketlerin, yaşam şeklinin değişimi, kolektif kimlikler ve kültürel talepler etrafında toplandığı iddia edilmektedir.¹⁰ Hareketler "kültürel ve özellikle etik sorunlarla ilgilenmekte, çünkü sistem sadece 'üretim araçlarını' değil, ayrıca sembolik meta üretimini, yani bilgi ve imgelerin, kültürün üretimini kontrol etmektedir."¹¹

Yeni toplumsal hareket kuramları, kolektif eylemi dönemlere ayırarak 'köken', 'dalga', 'döngü' ve 'protesto repertuarlarını' inceleyerek kuram oluşturma çabalarının bir parçasıdır.¹² Örneğin Tilly'nin repertuar kavramı, ortak anlayışa, hafızaya

7- Doug McAdam, John McCarthy, and Mayer N. Zald, "Introduction: Opportunities, Mobilizing Structures, and Framing Processes - Toward a Synthetic, Comparative Perspective on Social Movements," *Comparative Perspectives on Social Movements: Political Opportunities, Mobilizing Structures and Cultural Framings* içinde, eds. Doug McAdam, John McCarthy, and Mayer N. Zald (Cambridge: Cambridge University Press, 1996).

8- Sidney Tarrow, *Power in Movement* (Cambridge: Cambridge University Press, 1998), 20.

9- Jeff Goodwin and James M. Jasper, "Caught in a Winding, Snarling Vine," *Rethinking Social Movements: 9-9-9-Structure, Meaning, and Emotion* içinde, ed. Jeff Goodwin and James M. Jasper (Lanham: Rowman and Littlefield Publishers, 2004), 17-18.

10- Jürgen Habermas, "New Social Movements," *Telos*, no. 49 (1981); *The Theory of Communicative Action*,

Vol. 2, *System and Lifeworld: A Critique of Functionalist Reason* (Cambridge: Polity Press, 1987);

Alberto Melucci, "The Symbolic Challenge of Contemporary Movements," *Social Research* 52, no. 4 (1985); Klaus Eder, "The New Social Movements: Moral Crusades, Political Pressure Groups, or Social Movements," *Social Research* 52, no. 4 (1985).

11- Alain Touraine, "An Introduction to the Study of Social Movements," *Social Research* 52, no. 4 (1985).

12- Marc Edelman, "Social Movements: Changing Paradigms and Forms of Politics," *Annual Review of Anthropology*, no. 30 (2001): 294.

ve kültüre dayalı “anlaşmalara” işaret etmektedir; bunlar, hem belirli yapısal tarihsel dinamiklerden, hem de daha önem arz eden toplumsal hareketlerin kendisinden doğarlar. Hareket repertuarı¹³ “nispeten kasıtlı seçimler aracılığıyla öğrenilen, paylaşılan ve hayata geçirilen sınırlı bir takım rutinleri” tanımlarken, “bireysel bilinçten ziyade bir dile benzemektedir.”¹⁴ Repertuarlar davranışı ve seçimi kısıtlarlar, fakat aynı zamanda neyin nasıl yapılacağına dair pratik bilgi barındırırlar. Toplumsal hareketin yaşam süresi içinde yenileme ve/veya tekrür yoluyla inşa edilirler. Aslında mücadelenin ve protestoların daha önceki biçimleri, daha sonraki döngülere alan açmaktadır. Böylece siyasi süreç kuramları, fırsatı kavramsallaştırırken, yalnızca protesto hareketlerinin ortaya çıkışını anlamaya yarayacak analitik araçlar değil, ayrıca hareketlerin baki oldukları süre boyunca yaşayacakları değişimleri de anlamaya yarayacak araçlar sunmaktadır.¹⁵

Yukarıdaki ifadelerde açıkça veya zımni olarak var olan gömülmüşlük ve bağlamsallık nosyonları, toplumsal hareketlerin uzamsallığına da kendiliğinden değinir gibi gözükse de, uzam ve mekan konusu toplumsal hareket kuramcıları tarafından uzun süre ikincil bir konumda bırakılmıştır. Tarrow’un belirttiği gibi,

Birçok akademisyen uzamlar arasındaki çekişmelere odaklandı ve bunu farklı bölgesel birimleri kapsayacak şekilde yaptılar. Fakat uzama dair açıklamalar, uzamın hem çatışmayı hem de baskıyı biçimlendirdiği gerçeği göz ardı edilerek çoğunlukla eksik bırakılmıştır; oysa çatışma çoğu kez uzamla ilgilidir; kamusal uzamlar çoğunlukla ortaya çıkan ve hatırlanan çatışma yönemini yapılandırır.¹⁶

Aslında literatürün çoğu “uzamı, sistematik olarak araştırılması ve açıkça kavramsallaştırılması gereken çatışmalı politikaların kurucu ögesi olarak değil, verili ve sorunsallaştırılmayan arka planı olarak ele aldı.¹⁷ Byron Miller, toplumsal hareketlerde zamansallığa öncelik verildiğini, ancak aynı ilginin protestoların “uzamına” veya “mekanına” yöneltilmediğinden yakıncı: “Esas itibariyle, uzama, uzamsal olmayan toplumsal süreçlerin taşıyıcısı olmaktan daha fazla bir önem atfedilmedi; mobilizasyon süreçlerinin işleyişini uzamsal kurumların etkilediği kabul görmü-

13- Age., 30.

14- Charles Tilly, “Contentious Repertoires in Great Britain, 1758-1834,” *Repertoires and Cycles of Contention* içinde, ed. M. Traugott (Durham: Duke University Press, 1995), 26.

15- Bkz. McAdam, *Black Insurgency*; Debra Friedman and Doug McAdam, “Collective Identity and Activism: Networks, Choices, and the Life of a Social Movement,” *Frontiers in Social Movement Theory* içinde.

16- Sidney Tarrow, “Silence and Voice in the Study of Contentious Politics: Introduction,” *Silence and Voice in the Study of Contentious Politics*, içinde, eds. Ronald Aminzade et al. (Cambridge: Cambridge University Press, 2001), 11.

17- William Sewell, “Space in Contentious Politics,” *Silence and Voice in the Study of Contentious Politics* içinde, eds. Ronald Aminzade et al. (Cambridge: Cambridge University Press, 2001), 51-52.

yor.”¹⁸ Toplumsal ve uzamsal olan arasındaki ikilem, uzamı yalnızca dikkate alınması gereken diğer bir bağımlı değişken olarak gören çalışmalarda devam ettirilmektedir.¹⁹ Kolektif eylemi kavramsallaştırmanın çerçevesi, kolektif araştırma vurgusunu “nesnel” kaynakların mevcudiyetinden, daha “söylemsel” olan “çerçeveleme” kavramına kaydırması olmasına rağmen, sadece birkaç araştırmacı hareketleri “mekan tabanlı çerçeve içinden ele almaktadır.”²⁰

Bununla birlikte, uzamsallığın kolektif eylemin sürekliliğinde veya çatışmalı siyasetin sonucunu belirlemede, ciddi farklılık yaratabileceğine kimse itiraz edemez. Lefebvre, 1974'teki çığır açan çalışmasında uzamı; pratiği, düşünceleri ve eylem olanaklarını etkileyen toplumsal ürün olarak inceler.²¹ 1848 ve 1870-71 Paris ayaklanmaları üzerine yapılan çalışmalar “kolektif davranışlarda mekana duyarlı bir perspektifin” 19.yüzyılda oldukça geliştiğini ve bu iki ayaklanma arasında Paris'in Haussmann tarafından üstlenilen kentsel dönüşümünün, Paris Komünü'nün kaderini belirlemede etkili olduğunu gösterdi.²² Neil Smith, David Harvey ve Edward Soja'nın çalışmaları, büyük ölçüde uzam ve toplumsal pratikler arasındaki karmaşık ilişkiye odaklanmaktadır.²³ 1989'da Çin'de Tiananmen ayaklanması, Plaza De Mayo Anneleri hareketi ve 1968'de Kaliforniya ve Paris'te öğrenci ayaklanmaları, ortaya çıktıkları mekana gönderme yapmaksızın kavramsallaştırılmaz. Örneğin, uzamı merkezi unsur olarak ele alan bir çalışmada, Wilton ve Cranford, mekan üzerinden gerçekleşen mücadelelerin yereldaki kaynak dağıtımı ve genel toplumsal adalet açısından hareketlerin meydan okuma kapasiteleri için ne kadar merkezi rol oynadığını gösterdiler. Aslında “uzam işgali ve mekanı kendine mal etme, egemen sınıflarca sürdürülen iktidar dengesini bozma çabası açısından politik strateji olarak işlev görebilir.”²⁴

Bu çalışma Bosco'nun Plaza de Mayo Annelerini ilişkiseliliğin ve uzamsallığın içinde etüd etme fikrine katılmaktadır. Her ne kadar farklı toplumsal hareket süreçle-

18- Byron Miller, *Geography and Social Movements* (Minnesota: University of Minnesota Press, 2000), 6. Miller'in Deborah G. Martin ile birlikte yazdığı “Missing Geography: Social Movements on the Head of a Pin?” başlıklı giriş bölümü uzam ve mekanı sosyal hareket çalışmalarına eklemeye ilişkin çabaların mükemmel bir değerlendirme-sini sunmaktadır.

19- Age., 4-5.

20- Robert D. Wilton and Cynthia Cranford, “Toward an Understanding of the Spatiality of Social Movements: Labor Organizing at a Private University in Los Angeles,” *Social Problems* 49, no. 3 (2002): 378.

21- Henri Lefebvre, *The Production of Space* (Oxford, UK and Cambridge, Mass.: Blackwell, 1991). Kitap ilk olarak 1974'de Fransızca olarak basılmıştır.

22- Thomas F. Gieryn, “A Space for Place in Sociology,” *Annual Review of Sociology*, no. 26 (2000): 478.

23- Bkz. Neil Smith, *Uneven Development: Nature, Capital, and the Production of Scale*, 3rd ed. (Athens: University of Georgia Press, 2008); Edward Soja, *Postmodern Geographies: The Reassertion of Space in Critical Social Theory* (London: Verso, 1989); *Postmetropolis: Critical Studies of Cities and Regions* (Oxford: Blackwell, 2000) ve; David Harvey, *The Condition of Postmodernity* (Oxford: Basil Blackwell, 1989), ve *Spaces of Hope* (Berkeley: University of California Press, 2000).

24- Wilton ve Cranford, “The Spatiality of Social Movements,” 377

rinin (örneğin, örgütlenme, mobilize etme, yada sürekli kılma) farklı uzamsallıklarda bulunan ağlar tarafından dolaylandırıldığını ve müzakere edildiğini biliyorsa da, farklı ilişkilerin uzamsal boyutlarının toplumsal hareket süreçlerine etki edip etmediği ve ne şekilde etki ettiği hala belirsizliğini korumaktadır.²⁵

“Uzamsallığın bir ağ içindeki ilişkisellikleri nasıl kısıtladığı ve sağladığı”na ilişkin dinamiklere bakmak özellikle ilginçtir.²⁶

Uzun bir süre boyunca uzam/mekan, toplumsal süreçlerin ya alıcısı ya da sonucu olarak görüldü. Örneğin Poletta “özgür mekan” kavramının (sivil haklar hareketinde siyahi kiliseler gibi) metaforik olması hasebiyle altında yatan birleştirici bağlar vurgusunun lehine terk edilmesi noktasında ısrar etti.²⁷ Bunun, fiziksel toplanma mekanlarında kurulmuş veya güçlendirilmiş birleştirici bağların bir özelliği olduğunu ileri sürdü. Bu yüzden, toplumsalın uzamsal olana bir önceliği olmalıdır dedi. Uzama dair bu tarz metaforik ya da ilişkiyel yaklaşımlar -benim de kısaca tartışacağım gibi- bu çalışmanın amacı açısından değer taşımakla beraber, fiziksel ve coğrafi mekan, toplumsal hareketlerin anlaşılması için vazgeçilemezdir. Massey’in göstermiş olduğu gibi “salt uzamsal süreçler yoktur, uzamsal olmayan toplumsal süreçler de yoktur.”²⁸ Hareketlerin ve toplumsal süreçlerin etkin şekilde uzam-mekan üretmesini ne kadar dikkate almak gerekiyorsa, hareketlerin fiziksel ve coğrafi uzam yoluyla üretilmesini de o kadar dikkate almak gerekir.

Bu çalışmada, “mekan” kavramını, coğrafi konumu ve bu konumda gündelik toplumsal pratiklerin inşa ettiği maddi formları kastederek kullanacağım.²⁹ Bunlar, anlam ve değer yüklü olduklarından mekan olarak tanımlanmaktadır:

[Mekan] toplumsal kategorilere, farklılıklara ve hiyerarşilere denge ve devamlılık sağlar; kolektif eylemi ve ağ oluşumunu oluşturan, yüz yüze etkileşim modelini düzenler ayrıca manevi kültürel normları, kimlikleri, hafızaları –ve değerleri [...] içerir ve korur. Bu sonuçlar sadece (fakat bütünü değil) belirli bir noktada toplanan maddi formlardan ileri gelir; bu formlar, kısmen insanların bir mekana yatırdığı anlamlar aracılığıyla oluşurlar.³⁰

25- Femado J. Bosco, “Place, Space, Networks and the Sustainability of Collective Action: The Madres de Plaza de Mayo,” *Global Networks* 1, no. 4 (2001): 310.

26- Age.

27- Francesca Polletta, “Free Spaces’ in Collective Action,” *Theory and Society* 28, no. 1 (1999).

28- Doreen Massey, *Spatial Divisions of Labor: Social Structures and the Geography of Production*, revised 2nd ed. (New York: Routledge, 1995), 51.

29- Bu tanımlama, az çok Arturo Escobar’ın “kültür mekanda oturur” derken aklındaki fikirle aynı doğrultudadır, yani “mekan; sınırlar, alanlar ve gündelik yaşam pratiklerine bağlı algılarla birlikte belirli bir konunun deneyimiyle ve bu deneyimden kaynaklananlarla ilgilidir [...] ki tüm bunlar, sadece mekan tabanlı süreçlerle inşa edilmezler” (“Culture Sits in Places: Reflections on Globalism and Subaltern Strategies of Localization,” *Political Geography* 20, no. 2 (2001): 152.)

30- Gieryn, “A Space for Place in Sociology,” 464-465.

Mekanın, toplumsal hareketlerin yapısı üzerinde önemli bir etkisi olması muhtemeldir o halde. Bir toplumsal hareket sadece motivasyonlarla ve/veya aktörlerinin yeteneklerinin sınırlarıyla oluşmamakta, ayrıca mekanla nasıl bir etkileşim kurduğuyla ve mekanın bıraktığı izlerle vücuda gelmektedir.

En belirgin şekilde Plaza de Mayo Anneleri örneğinin, Bosco'ya bell hooks'un direnişin "evi" kavramını çağrıştırmasının sağı şudur:

Mekan temelli kolektif ritüeller - bir grup için sembolik önemi olan mekanlarda kökleşmiş ve sıkça tekrarlanan faaliyetler - aktivizmin ve ortak kolektif kimliğin sürdürülebilirliğinde önemli rol oynarlar, ki bu yaygın coğrafi iletişim ağına sahip aktivistler için de geçerlidir.³¹

Benim tartışacağım bu düşünce, Diyarbakır ve Chiapas vakalarına önemli bir ışık tutmaktadır ve bu ikisi arasında ilginç bir karşılaştırmaya imkan vermektedir.

Coğrafyacıların muhalefetine rağmen "uzam/alan" (space) terimi, "mekan" (place) teriminden ayırt ettiğim analitik bir kavramdır. Kullandığım şekliyle uzam, toplumsal hareketlerin içinde faal oldukları daha geniş alanla ilişkilidir. Uzamı metaforik anlamda kullandım; yani "uzam 'hareket edebilme alanı' açan, üretken, diyaletik, hayat veren uzamdır".³² Alan ele geçirmek (appropriating space) toplumsal tahayyül içinde bir yer kazanmak demektir. Uzam, Melucci'nin düşüncesine göre, görünür olunan bir alandır, "hareketi kurumsallaştırma ya da partileştirme işlevi olmayan dolayım sal bir kamusal uzamda, hareket kendi özerkliğini sürdürürken, toplumun hareketin mesajlarını duymasını ve bu mesajları politik karara dönüştürmesini sağlıyandır".³³ Daha da ileri giderek, bu terimi toplumsal ya da politik hareketlerin koşullandırıcı etken olma kapasitesine işaret etmek için - yani, belirli mekanların ötesine geçerek toplumsal süreçlerde sembolik ya da kurumsal izler bırakması manasında - kullanıyorum.

Nelson'ın "çökelti" (sedimentation) kavramı benim kavramsallaştırmam açısından gayet kullanışlıdır. Çökelti süreçleri, bir hareket tarafından yürütülen söylem ve pratiklerin, hareket sönümlendikten sonra bile kuramsallaşması manasına gelmektedir. Nelson'ın da belirttiği gibi,

[çökelti] kolektif örgütlenme ve protestolar sürecine yayılan

31-Bosco, "Madres de Plaza de Mayo," 317.

32- Neil Smith, "Contours of a Spatialized Politics: Homeless Vehicles and the Production of Geographical Scale," Social Text, no. 33 (1992): 64.

33- Melucci, "The Symbolic Challenge," 815.

(‘kimlikleri’ politik dil ve pratikleri içeren) söylemlerin tercüme edildiği ve çeşitli aktörler tarafından sadece zaman içerisinde değil, ayrıca tamamen farklı toplumsal ve politik arenalarda topluma mal edildiği karmaşık süreçlere işaret eder.³⁴

Bu kavram ayrıca, uzamsallık çalışmalarına, hareketin kendi yaşam süresini aşabilecek zamansal bir boyut katmaktadır. Dolayısıyla hareket merkezi önemini kısmen kaybeder. Dönüştürücü etkilerini incelerken destekçileri ve muhalif grupları da içeren beklenmedik çevreler arasında yarattığı dalga etkisi ilgi odağı olur. Bu amaçla, hareketin tetiklediği kolektif eylemin hareketle doğrudan veya dolaylı yoldan ilişkili olan halkın pratiklerinde ve yaşamlarında nasıl bir etki bıraktığına bakmak gerekir.

Başka bir mecrada, çatışmanın bir hareketi, davayı veya kimliği egemen kamu alanına zorla sokarak görünür kılabilmesine dair pek de rahat olmayan bir fikri geliştirmiştim.³⁵ Çünkü çatışmalar, kimlikler, farklılıklar, benzerlikler ve iktidar yapıları heterojen kitlelere görünür olmaksızın, ne eyleme yol açan sorunu ortak bir sorun olarak göstermek, ne de tam olarak bir “etkileşim” (ortaklaştırma) mümkün olabilir. Yeterli olmamasına rağmen, aleniyet, iktidar yapılarını yeniden şekillendiren veya değiştiren bir mobilizasyon bağı yaratmak için zorunlu bir koşuldur. Başka bir deyişle, uzamsal sınır ihlallerini, sorgulanmadan kabul gören toplumsal (ve politik) mekan düzenini bozma olarak da düşünülebiliriz.³⁶ Aynı şekilde “ölçek atlama”³⁷ toplumsal hareketlerin sadece genişleme ve kalıcılık kazanma yollarından biri değil, ayrıca mevcut rejimde varolan siyasi alternatiflerin ihlal edilmesi ya da dönüştürülmesi anlamına gelir.

Öte yandan, ele alacağım iki hareketin zamansal düzlemi hakkında da bir şeyler söylenmesi gerekir. Harvey’in ikna edici bir şekilde belirttiği gibi, dünyanın birçok yerinde, uzamlar ve mekanlar giderek neoliberal dinamikler tarafından şekillenmektedir.³⁸ “Hareketlilik”, “yer değiştirme” ve “yersiz yurttaşlaştırma” gibi mekan

34- Lise Nelson, “Decentering the Movement: Collective Action, Place, and the ‘Sedimentation’ of Radical Political Discourses,” *Environment and Planning D: Society and Space* 21, no. 5 (2003): 559.

35- Zeynep Gambetti, “The Conflictual (Trans)formation of the Public Sphere in Urban Space: The Case of Diyarbakır,” *New Perspectives on Turkey*, no. 32 (2005); ve “Conflict, ‘communication’ and the Role of Collective Action in the Formation of Public Spheres,” *Publics, Politics and Participation: Locating the Public Sphere in the Middle East and North Africa* içinde, ed. Seteney Shami (New York: Columbia/SSRC Books, 2010 [yayına hazırlanan çalışma]).

36- Bkz. Wilton and Cranford, “The Spatiality of Social Movements,” 377.

37- Neil Smith, “Contours of a Spatialized Politics,” kitabında bunu şu şekilde tanımlıyor: “üretimi kolaylaştırmayı ve gündelik hayatın yeniden üretimini içermek yerine kısıtlayan, ve genellikle yukarıdan empoze edilen uzamsal sınırlar”ın çözülmesi, 60.

38- Bkz. David Harvey’s *Condition of Postmodernity*, “Neoliberalism as Creative Destruction,” *Geografiska Annaler* 88B, no. 2 (2006).

kayı örnekleri, zamanımızın paradigmatik tasviridirler.³⁹ Küresel neoliberalizmin yeni sermaye birikimi rejimine hizmet etmeyen ortak çıkar alanlarını bertaraf etmesi sorunun daha ciddi bir nitelik kazanmasına yol açar. Kimlik siyasetinin yaygınlaşmasının, birikim ve üretim biçimlerinin esaslı değişimiyle eşanlı olması paradoksaldir kuşkusuz. Harvey'in belirttiği üzere, sermaye devir sürecinin hızlanması, geçici hizmetlere dönüş ve esnek birikim süreci, "geleneksel ve tarihsel olarak edinilen değerlerin hızlıca silinmesine yol açtı".⁴⁰ Aslında, önceden birleşik (ve böylece normalleştirici) olan toplumsal mücadelenin parçalanması, alternatif grupların hem fiziksel hem de ilişkisel anlamda bir taban sahibi olma yetisinden yoksun olmasının sebebidir. Demokratik taban siyasetini sürekli kılacak koşulları yok etme eğiliminde olan egemen söylemlerle kuşatılmış bir dünyada, bir hareketin koşullandırıcı bir etmen olabilmesi için belirli bir zemini koruyabilmesini sağlayan hareket kapasitesi dikkate alınması gereken önemli bir konudur. Varoluş mekanını açmak ya da ele geçirmek, politik bir topluma somut bir gerçeklik bağışlar, kolektif eylemlerle üretilmiş olan iktidarı dengeler ve belleğin koşullarını kurar.⁴¹ Lefebvre'nin içgörüsü şudur ki, "herhangi bir toplumsal varoluş 'gerçek' olmayı arzular veya talep ederken kendi mekanını yaratmayı başaramazsa, çok tuhaf bir unsur haline gelir; ideolojik veya 'kültürel' alandan kaçmayı başaramayan garip türde bir soyutlama olur."⁴²

Bu şekilde bakıldığında, hem mekan oluşturma hem de uzamı kendine mal etme farklı coğrafyalardaki hareketleri birbirine bağlayan giriş noktaları sağlar. Elimdeki iki vakayı, toplumsal hareketler ve uzam araştırmalarından elde edilen içgörülerini bu hatlar üzerinden birleştirerek değerlendireceğim, ancak kavramsal çerçeveyi veya belirli bir paradigmayı seçmek yerine fırsat, yapı, repertuar, ağ, yer, mekan ve ölçek gibi unsurların giriftliğini ve birbirleriyle ilişkilerini gösterme girişiminde bulunacağım.

Farklı Coğrafyalarda İki Zora Dayalı Mekan Oluşturma Vakası

PKK ve EZLN'nin her ikisi de artık doğrudan kendi kontrolleri altında olmayan çeşitli bariyerli güçleri tetiklemiş silahlı gerilla gruplarıdır. Bu yazının amaçları doğrultusunda ilgilendiği şey, silahlı bir hareketten nasıl olup da sosyal bir hareketin ortaya çıktığıdır.

Kürt çalışmalarında ortak eğilim, Türkiye'deki Kürt hareketinin arkasındaki akıl olarak ve temel itici güç olarak PKK'ye odaklanmaktır; buna rağmen, bu yaklaşı-

39- Escobar, "Culture Sits in Places," 146-147.

40- Harvey, *The Condition of Postmodernity*, 290.

41- Bu dünyanın içinde olmak ile dünyanın parçası olmak arasındaki farkın en görünür olduğu noktadır. Aktaran, Jacques Taminiaux, *La fille de Thrace et le penseur professionnel: Arendt et Heidegger* (Paris: Payot, 1992), 162.

42- Lefebvre, *The Production of Space*, 53.

mı en azından üç önemli gerekçe yüzünden eksik buluyorum: (1) Önce 1990'da yasallaşmayı getiren ve sonrasında, 1999'dan bu yana, Kürt siyasi partilerine belli bir derecede meşruiyet sağlayan uzun ve meşakkatli yol onları PKK'ninkiyle tıpatıp örtüşen bir çizginin ötesine itmiştir. (2) 1999'dan bu yana Güneydoğu illerindeki yerel seçimlerde yasal Kürt siyasi partilerinin kazandığı başarılar, artık PKK'nin daha geniş ulusal/uluslararası kaygıları ve iddialarıyla tam olarak örtüşmeyen yerel söylemlere ve pratiklere ön ayak olmuştur. Dolayısıyla, siyasi ve toplumsal fırsat yapılarının Kürt hareketi için bir bütün olarak değiştiği söylenebilir. (3) Kürt siyasi liderlerinin geçen birkaç yıl içerisinde Türk entelektüelleri, sanatçıları, akademisyenleri ve aktivistleriyle kurduğu ilişkiler ve ittifakların hepsi PKK tarafından teşvik edilmemiştir; bunlar daha ziyade barış ve uzlaşma için gerekli olan koşulları üreterek PKK'yi silahsızlandırma teşebbüsleridir. Bu nedenle Kürt hareketinin ilişkiler ağı oluşumunun PKK'ninkiyle tıpatıp aynı olmadığı söylenebilir.

İntikam yaklaşımli bir ideolojik gündem ve güçlü bir kişilik kültürüne sahip bir gerilla gücü olarak PKK, otuz yıllık varlığı süresince yerel ve küresel değişimlere kendini uyarlamak konusunda başarısız olmuştur.⁴³ PKK, özellikle Türkiye'nin Güneydoğusunda, devletin yanı sıra aşiret hayatının da Kürtler üzerinde uyguladığı şiddet ve baskıdan faydalanarak ve/veya siyasi telkin yoluyla hatırı sayılır ölçüde halk desteğini güvence altına almıştır. Kürt hareketini; sendikalar, sivil toplum kuruluşları, kültürel merkezler, görsel ve yazılı basın ve 1990'dan bu yana kurulan bir dizi siyasi parti (HEP, ÖZDEP, DEP, HADEP, DEHAP ve DTP, BDP) aracılığıyla çeşitlendirme ve çoğaltma teşebbüsleri genellikle PKK'nin uzlaşmaz stratejilerinin yanı sıra, Türk siyasal düzeninin hoşgörüsüzlüğüne takılmıştır. Bununla birlikte, özellikle 1999 yerel seçimlerinden sonra, Kürt partileri seçmenleri ve sivil toplum kuruluşlarıyla kapsamlı ilişkiler geliştirmeyi başardılar. Bu partiler hem PKK merkez yönetiminden, hem de Türk siyasal düzeninden kaynaklanan baskılara rağmen, zaman zaman ikili bir hayat sürdürüyor gibi görünseler de, kendilerine ait bir hayata da sahip olageldiler. Benim görüşüme göre, askeri bir duruşu toplumsal bir harekete dönüştüren, yasal Kürt toplulukları etrafında kurulan ilişki ağıdır. PKK, 1970'lerin sonlarında Abdullah Öcalan'ın karizmatik figürü etrafında toplanan bir avuç kararlı Marksist ile başladı. Marksist-Leninist ideolojiyi benimseyerek ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Kürt kimliğini inkar etmesine ve bastırmasına son vermek açısından yegane yolun bağımsız bir ulus-devlet olduğu inancına sarılarak, başlangıçtan itibaren şiddet içeren taktikleri tercih etti. 1978 yılında parti programı düzenlendikten sonra, PKK'nin ilk saldırısı Şanlıurfa'da milletvekili olan büyük bir toprak sahibine yönelikti. 1980 askeri darbesi, unsurlarını eğitmek ve güçlendirmek için Bekaa Vadisi'ne taşınmasına yol açtı. 1984 yılında, askeri cuntanın kışla-

43- Öcalan 'ın kendi örgütünü böyle değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Bkz. Ali Kemal Özcan, "The Vacillating PKK: Can It Be Resurrected?," *Middle Eastern Studies* 43, no. 1 (2007): 114-115.

ya geri dönmesinden bir yıl sonra, PKK Güneydoğu'daki iki karakolu basarak kendisini yeniden Türkiye'de konumlandırdı. Türkiye devleti, 1987 yılında onbir Güneydoğu ilinde Olağanüstü Hal ilan edip Kürt köylülerini korucu olarak hizmet etmeleri için silahlandırarak ve dağlarda olduğu kadar köylerde ve şehirlerde de geniş çaplı operasyonlar yürütmek için bölgeye binlerce iyi donanımlı asker göndererek misillemede bulundu. Köy korucularının ve düzenli ordunun keyfi ve acımasız muamelelerinin mağdurlarının bunlara tepki olarak dağlara çıkması PKK saflarının kademeli bir şekilde şişmesine yol açtı. 1993 yılında Öcalan, komutası altında 30.000 gerilla olduğunu iddia ediyordu.⁴⁴ Bu dönem aynı zamanda çeşitli şehirlerde serhildan (Filistin intifadasına denk düşen Kürtçe kelime) denilen geniş çaplı halk ayaklanmalarının çeşitli kentlerde gerçekleştiği dönemdi. Türk ordusu-nun yakıp yıkmaya stratejisi geri tepiyordu.

Bu esnada, ilk yasal Kürt partisi olan HEP, 1990 yılında kuruldu. Bu hem yeni bir dönemeç, hem de silahlı hareketin gerilemesinin başlangıcıydı. HEP'in taktiksel hataları (milletvekillerinin Kürtçe yemin etmesi gibi) ve rejimin hareketi ezmek için her türlü aracı kullanma yönündeki şaşmaz hevesi, sonunda PKK üzerinde askeri ve siyasi galibiyetle sonuçlandı. Yeni kurulan KONGRA-GEL'in (PKK'nin isim değişikliği geçirdikten sonraki halinin) reformcu kanadının itiraf ettiği üzere,

1993'de 13.000 olan gerilla sayısının 1998'de 8.500'e düştü. Başka bir deyişle, yüzde kırk düşüş yaşanmıştı [...] Gerillanın büyümesi durmuştu; yeni katılanların sayısı kayıpların yarısını karşılamak için yeterli değildi. Siyaset [serhildanlar] belirli yıldönümlerinde tekrarlanan etkinliklerle kısıtlı kalmıştı.⁴⁵

PKK, 1999 yılında Öcalan'ın yakalanması üzerine neredeyse küllü bir kargaşa içine düştü.⁴⁶

PKK, 1980 sonrası dönemde Türkiye'de, kendisi dışında başka bir Kürt hareketinin ortaya çıkmasına izin vermedi. Alternatif bir organizasyon kurmaya çalışan gruplar ya da entelektüeller ya susturuldu veya öldürüldü.⁴⁷ Öte yandan, Türk siyasal düzeni Kürt kimliğinin herhangi bir olumlanmasına karşı tetikte olduğu için, o da aynı şekilde önde gelen kişileri susturdu ya da ortadan kaldırdı.⁴⁸ Paradoksal bir şekilde birbirini yansıtan bu iki ideoloji arasında, düşmanlaştırmayan söylemler için nere-

44- Age. 108

45- Aktaran, Özcan, "The Vacillating PKK," 120.

46- Chris Kutschera, "Disarray inside PKK," The Middle East, May 2000

47- Kemal Burkay'ın Kürdistan Sosyalist Partisi, PKK tarafından bastırıldı ve kısa sürede HEP, DEP ve HADEP'in nüfuzu altında güç kaybetti. Şerafettin Elçi'nin Demokratik Kitle Partisi, PKK karşıtı konumundan dolayı kendisini örgütlemeye başarılı olamadı. Bkz. Henri J. Barkey, "The People's Democracy Party (HADEP): The Travails of a Legal Kurdish Party in Turkey," Journal of Muslim Minority Affairs 18, no. 1 (1998): 134.

48- HEP-DEP-HADEP'in 92 üyesi faili meçhul cinayetlerin kurbanı oldular. Bkz. 135.

deyse hiç alan bırakılmadı. Bu durum, Türkiye'deki yasal Kürt partilerinin içinde oldukları zor durumla kavranabilir. HEP, sosyal demokrat SHP saflarından kovulan Kürt milletvekilleri tarafından kuruldu. Bir yıl sonra, HEP ve SHP, HEP'e yüzde 10 ulusal seçim barajını aşarak mecliste 22 milletvekiliyle yer almasına şans veren bir seçim ittifakı içine girdiler.⁴⁹ Ancak kurulu düzen partiyi yasaklamak için sonu gelemeyen nedenler buldu. HEP, bir isim değiştirme manevrasıyla, önce ÖZDEP sonra DEP haline gelerek, milletvekillerini korudu. Ama bu tür baskılar partinin radikalleşmesine yol açtı. Barkey'nin gözlemediği gibi,

HEP özünde bir Kürt partisi olmasına rağmen, meselenin etnik boyutunun ötesinde ilgi çekmek için çaba gösterdi ve sembolik bir şekilde ilk başkanı olarak bir Türkü seçti. DEP ise aksine, PKK tarafından başlatılan 1993 ateşkesinin başarısızlığı sonrasında giderek daha sertleşip, kurulu düzene karşı gelme şansını denemeye istekli oldu.⁵⁰

Kürt meselesine yön veren iki aktör arasındaki ayna etkisine yakalanmışçasına DEP de yasaklandı ve liderleri hapsedildi ya da sürgüne zorlandı.

Alternatif bir alanın nihayet inşa edilebilmesi, bu iki uzlaşmaz hegemonik gücün (PKK ve Türk ordusunun) eşzamanlı olarak geri çekilmesiyle mümkün oldu. Bu alan varlığını, 1999 yılında Öcalan'ın yakalanması ve aynı yıl içerisinde, Türkiye ve AB arasında Helsinki Anlaşması'nın imzalanmasına borçludur. Anlaşma ile Ankara tam üyeliğe yönelik bir dizi demokratik taahhütlerde bulundu ve insan hakları sicili açısından AB tarafından denetlenmeyi kabul etti. Bu aslında Türkiye'deki Kürt hareketi için mevcut siyasi fırsat yapısında önemli bir değişiklikti.

Benzer bir durum da Chiapas'da gözlemlenebilir. EZLN'nin Meksika hükümetine karşı açtığı savaş; Meksika, ABD ve Kanada arasındaki NAFTA anlaşmasının yürürlüğe girmesine tesadüf etti. Bu başından planlanmış değildi. EZLN askeri hazırlıklarını daha önce tamamlamadığı için bu tarih seçilmişti.⁵¹ Ama tesadüfün kıymeti, Meksika hükümetini silahlı isyandan sadece on iki gün sonra isyancılar ile müzakereye zorladığı zaman ortaya çıktı. Hükümet, kuzey komşuları nezdinde pazarlama imajını kaybetmek istemedi. Chiapas isyanının hızla alternatif bir alan oluşturmak için yeni bir döneme girebilme nedenlerinden biri budur. Eğer isyan, hükümetin kendi imajı hakkında endişe ettiği bu buhranlı ana denk gelmeseydi, Gizli Komitenin Meksika'ya ve internet üzerinden diğer yerlerdeki sivil topluma enerjik olarak yönelttiği çağrı EZLN'yi Meksika ordusunun tank ve ağır silahları altında ezilmekten kurtarıp kurtaramayacağı cevapsız kalan bir sorudur.

49- Age. 130

50- Age.

51- Nick Henck, Subcommander Marcos: The Man and the Mask (Durham and London: Duke University Press, 2007), 3. Bölüm.

O halde EZLN de siyasi fırsat yapılarının değiştiği bir zamanda kendisini kamu ilgisinin odağı haline getirdi.

Aslında EZLN, 1970'lerde radikal Marksist öğrenciler tarafından kurulan FLN'nin bir koluydu. 1984 yılında küçük bir gerilla grubu, Lacandón ormanında, bir ayaklanma organize etme niyetiyle ikamet etmeye karar verdiğinde, yerli halkla iletişime geçebilmek için gereken araçlara -yani dil, nüfusun güveni ve benzeri- sahip değildi. EZLN'nin hikayesinin bu bölümü muazzam bir öneme sahip olmasına rağmen yeterince çalışılmamıştır. Aynı şey PKK için de söylenebilir. Bu isyankar gruplar ilk temaslarını nasıl gerçekleştirdiler? Yerel nüfusu harekete geçirebilmek için ne gibi söylemler inşa ettiler veya kullandılar? Bu seferberlik süreci içerisinde ne gibi engellerle karşılaştılar? Örneğin, 1990'larda PKK, din karşıtı söylemini yumuşatmak zorunda kaldı, çünkü "bölgede Marksist öğretilerin yenilgisinin onanmasıyla, PKK eylemliliği halk desteği için İslamî telkine yaslanmak zorundaydı."⁵² Aynı şekilde, EZLN Marksist ve öncü söylemini yeniden uyarlamak zorunda kaldı. Gerillalar ilk önce kendilerini halk içerisinde yararlı hale getirmek zorunda kaldılar, ancak ondan bir hayli zaman sonra siyasi telkinle halkı seferber etmeye başlayabildiler.⁵³

Zapatistaların savaşı çok kısa bir şekilde on iki gün sürdü. PKK'nin savaşının ise herhangi bir alternatif alan inşa edilebilmesinden önce tam on beş yıl gibi bir zamanın geçmek zorunda olmasının nedenlerinden biri, hem Türk ekonomisinin, hem de Ankara'nın uluslararası ilişkilerinin savaşa rağmen kendini idame edebilmesidir.⁵⁴ 1984 yılında savaş başladığında Türkiye, askeri darbe yüzünden uluslararası toplumdan zaten izole edilmişti. Askeri cunta, liberal bir piyasa ekonomisine hızlı geçişin yolunu açtı. Dolayısıyla ekonomi canlandı ve yıllık yüzde sekiz oranında büyüme hızına erişildi. Böyle dinamik bir pazar, güneydoğuda süren savaşa rağmen (hatta belki tam da bundan ötürü) Türkiye'ye yoğun şekilde yatırım yapan yabancı yatırımcılar için gitgide daha cazip hale geldi. Uluslararası piyasalarda satılan devlet tahvilleri de yatırımcılar için bir cazibe kaynağıydı. Kısacası, insan hakları sicilinden dolayı Avrupa Birliği'nden gelen sözlü baskılara rağmen, ne iş adamlarının önde gelenleri, ne de siyasetçiler Kürt sorunu ile ilgili katı tutumlarını değiştirme ihtiyacı hissetmediler. Merhum Cumhurbaşkanı Turgut Özal'a (1927-1993) atfedilen bazı çabalar dışında herhangi bir yüksek rütbeli Türk siyasetçisi PKK ile

52- Yazarı bilinmiyor, "The Case of the PKK: History, Ideology, Methodology, and Structure (1978-99),"

Ankara Papers 9, no. 1 (2004): 31.

53- Sadece tek bir felsefeyi kabul eden hiyerarşik bir örgüt olarak PKK, daha çok ideolojik ve askeri eğitime ağırlık vermekteydi. Bkz. Özcan, "The Vacillating PKK," özellikle s. 31-32. Fakat örgütün taraftar edinmekteki görece kayda değer başarısını, kullandığı varsayılan "insanları korkutarak örgütü desteklemeye zorlama" taktiklerine bağlamak yanlış bir saptama olacaktır. Sıradan köylülerin neden PKK safına katıldığı hususunda yürütülen bir çalışma yoktur. Öte yandan, bu tür kanıtlardan mahrum şekilde rastgele yargılar üretmek mümkün değildir.

54- Diğer neden, tabii ki, PKK'nin sivillere karşı terörist taktiklere başvururken EZLN'in başvurmamış olması gerçeğidir.

müzakereyi savaşı sona erdirmek açısından geçerli bir seçenek olarak görmedi.

Buna karşılık, Meksika hükümeti EZLN ile hemen pazarlık etmek zorundaydı. NACLA'dan elde edilmesi beklenen yararları tehlikeye atma ihtimali çok riskliydi. Meksikalı ve uluslararası sivil toplum, sürecin en başından itibaren halledilmesi gereken bir etken olageldiler. Bu yüzden EZLN kullanılabilecek siyasi fırsatlar açısından daha avantajlıydı.

Ancak bir benzerliği belirtmek gerekir: Her iki silahlı ayaklanma, Kürtlerin ve Chiapas'ın yerli halkının içinde yaşamakta oldukları kötü koşulları zorla ve dramatik bir şekilde kamunun ilgi odağına taşıdı. EZLN'nin sözcüsü Subcommandante Marcos, yerli ayaklanmasını kısa ve öz bir şekilde “yaşamak için ölme”nin⁵⁵ bir biçimi olarak tanımlar. Benzer bir şekilde, önde gelen Türk gazetecilerinden Hasan Cemal şöyle demektedir:

Türkiye'de basın, gazeteciler, Kürt ya da Güneydoğu sorunu konusunda görevini yapmadı. Görevini yapanlar sınırlı sayıda kaldı. Ben itiraf ettim. Siyaset bilimi okumuş biri olarak ben Kürt sorunu nedir bilmiyordum. 1980'lerin başında PKK'nın sahneye çıkışıyla bu sorunu öğrenmeye başladım.⁵⁶

Marcos'un trajik ifadesiyle beraber bu itiraf, her iki ülkede ayaklanmanın öncesinde iktidar yapılarının nasıl işlediğine dair bize çok şey anlatır. Kürtler, Meksika'daki yerli halklar gibi “unutulmaya terkedilmiş” değillerdi, ama ancak asimile olmak yoluyla milletin birliğine yönelik tehdit olmaktan çıkabilecek şüpheli unsurlar olarak adledilmekteydiler.⁵⁷ Öte yandan Meksika ulusal kimliği, Maya sembollerini Meksika cumhuriyetinin efsanevi ecdadî köklerini yeniden icat etmek için kullanmasına rağmen, Meksika'da yerliler neredeyse serf benzeri muamele gördüler.

Burada dikkat edilmesi gereken husus, her iki ülkede de silahlı ayaklanmanın zorla tanınma alanı açmaya hizmet ettiğidir. Bunun Türkiye'de etki etmesi daha yavaş oldu, çünkü kurulu düzenin söylemlerinde PKK'nın ilk operasyonları bir avuç fanatik bölücünün münferit terörist eylemleri olarak tanımlandı. Ancak, 1987 yılında Güneydoğu'da Olağanüstü Hal ilanından ve 1990'da ayaklanmanın serhildanlarla beraber kitlesel bir hal alması sonrasında, “Kürt Sorunu” terimi kamusal alanda dolaşıma girdi. Bu, Kürt ayaklanmasına nihayet “olay” vasfı kazandırdı; oysa 1994'te Zapatistaların Chiapas'da dört kenti ele geçirmesi onların isyanına bu vasfı anında kazandırmıştı.

55- Subcommandante Marcos, “Dying in Order to Live,” *Our Word Is Our Weapon: Selected Writings* içinde, ed. J. Poncé de Leon (New York: Seven Stories Press, 2002), 17.

56- Hasan Cemal, “Basın General Emri Dinlememeli (Neşe Düzel ile röportaj),” *Radikal*, 26 Mayıs 2003.

57- Blz. Mesut Yeğen, *Müstakbel Türk'ten Sözde Vatandaşa* (İstanbul: Metis, 2006).

EZLN kendisini Meksika hükümetine benzer bir şekilde dayattı. Bir mekanın, yani San Cristobal de las Casas kentinin, gayet medyatik bir şekilde ele geçirilmesi ve Zapatistaların mesajlarını ulusal ve uluslararası kamuoyuna iletmek üzere interneti kullanmaları devlet yetkilileri tarafından yüzleşilmesi gereken bir kırılma noktası teşkil etti.⁵⁸ Ne egemen medya, ne de siyasi retorik ayaklanmaları görmezden gelmek, önemsizleştirmek veya kökten kötü olarak kodlamak gibi alışlagelen taktilere başvurabili.

Diğer bir benzerlik de kaydedilmelidir. Ayaklanmaların “olay” karakteri kazanmasının paradoksal sonuçları vardı: (1) Her iki ayaklanma da siyasi düzenin, medyanın, sivil toplumun ve araştırmacıların ilgisini uyandırarak büyük ölçekte görünür-lük elde etmeyi başardı, (2) Her iki durumda da, temaşanın kendisi yüzünden önceki hazırlık aşaması ve sonraki yeniden yapılanma süreci ikinci plana itildi. Diğer bir deyişle, temaşa yüzünden hareketin daha az göz alıcı yönleri gölgede kaldı denilebilir.

Bu durum, özellikle Türkiye’de, araştırmacıların gerek mevcut Kürt partisi DTP’ye, gerek kendi iç işleyişlerinde veya eylem gündemlerinde Kürt meselesine öncelik tanıyan Eğitim Emekçileri Sendikası (Eğitim-Sen), İnsan Hakları Derneği (İHD) gibi örgütlere, gerekse Özgür Gündem gazetesi ve Selis gibi kadın derneklerine yetersiz ilgi göstermesiyle aşıkardır. Bu yapıların PKK tarafından manipüle edildiği düşünülür. PKK’nin Türkiye’nin siyasi ve sosyal alanında faaliyet gösteren bazı Kürt yanlısı örgütleri doğrudan veya dolaylı olarak kontrol ettiği veya belli bir dereceye kadar etkilediği doğru olabilir. Fakat Barkey’in dikkat çektiği gibi, Kürt partileri “devletin iddialarının aksine, hiçbir zaman Kuzey İrlanda’daki Sinn Fein ile IRA arasındaki organik bağa benzer bir bağ geliştirmede; Sinn Fein IRA’nın silahlı militanların siyasal kolu olduğu gerçeğini saklamıyordu.”⁵⁹ Bu nedenle, Kürt kimliğinin homojen bir ulusal imgeleme zorla yerleştirilmesine yol açan söylemsel ve pratik “çökelmeyi” dikkate almadan yapılan tahliller, eksik, yanlış ve hatalı olmanın bedelini ödemek zorunda kalacaklardır.

Türkiye’nin güneydoğu illerinde 1960’lı yıllarda ortaya çıkan Kürt “mikro-alanı”nın “Türk siyasi arenasında kesin olarak kök saldı”⁶⁰ dönem 1990’ların başıdır. Ulus-devletin sınırları içerisinde farklılaşan siyasi ve sosyal alanların açılmasının işaretidir bu. Kürt savaşı ülkenin gündeminde sürekli konu edilmekle kalmadı sadece; birbirini izleyen Kürt partileri ayrıca genel seçimlerde güneydoğu

58- Henck, Subcommander Marcos, 187, “Marcos’un San Cristobal’ın ele geçirilmesini tanımlarken ‘isyan’, ‘devrim’ ya da ‘başkaldırı’ değil ‘olay’ kelimesini seçmesi oldukça önemlidir” yorumunu getirmiştir.

59- Barkey, “HADEP,” 131.

60- Hamit Bozarslan, “Turkey’s Elections and the Kurds,” Middle East Report, no. 199 (1996): 16.

illerinde olağandışı yüksek oranda oylar elde ettiler. 1995'te HEP ve DEP'den sonra üçüncü yasal Kürt partisi, olan HADEP ülke çapında oyların sadece yüzde 4,2'lik kısmını elde etti, ancak Diyarbakır'da yüzde 46,7; Van'da yüzde 37,4 ve Hakkari'de 54,3 oranında oy aldı.⁶¹ Bu bir milyonluk bir toplama ulaştı ki Barkey'nin uygun biçimde gözlemlediği gibi, partiye belli bir dereceye kadar meşruiyet sağladı.⁶² Başka hiçbir ana akım partisi Kürt milliyetçiliğinin kaleleri olarak düşünülen şehirlerde bu performansı tekrarlayamadı.

Böylece ülkede, biri bölgesel ve diğeri ulusal olmak üzere iki ayrı seçim dinamiği işlemeye başladı. Mart 2009 yerel seçimlerinde, örneğin, DTP ulusal oyların sadece yüzde 5.68'ini almış olsa da belediye başkanlığı koltuğunu bir büyükşehirde (Diyarbakır) ve Kürt bölgesindeki yedi il merkezinde kazandı. Hakkari'de 78,97 kadar yüksek bir orana ulaştı. İktidardaki Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) doğu ve güneydoğu illerinde DTP'yle yarışmak için ve bilahassa Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi için, yani bu "Kürt kalesi"ni zaptedebilmek için, hatırı sayılır bir kaynak aktırmıştı; oysa süreç daha önce elinde bulundurduğu belediyeleri de kaybetmesiyle son buldu.⁶³ O halde Kürt illeri, ülkenin geri kalanından farklı davranıyor ve tepki veriyordu. Bu Kürt "mikro-alan"ı varlığını büyük ölçüde yükselen savaş ve serhildanların göz alıcılığına borçluydu. Bunlar 1980 darbesiyle sıkı bir hizaya çekilen ulusal kamusal alanda kelimenin tam manasıyla açılmış yarıklardı.⁶⁴ Türk siyasi düzeni tanınma taleplerini yerine getirmiyor olsa da, hâlihazırda fiili bir tanıma gerçekleşiyordu. PKK, yasal Kürt partileri ve Güneydoğu'daki Kürt varlığı, Türkiye'de siyasetin bir parçası ve bölümü olmuştu. Parti programları hazırlanırken dikkate alınması gereken, seçimler sırasında uğraşılacak, mücadele edilecek etmenler haline gelmişlerdi.

Chiapas seçimler anlamında bir "mikro-alan" haline gelmedi çünkü Zapatistalar temsili demokratik mekanizmaları boykot ettiler. Bununla birlikte, Chipas merkezi hükümet tarafından kontrol edilemeyen özerk bir bölge olageldi. Bölgeye gelen ziyaretçiler gayri resmi bir sınırın varlığı karşısında afallarlar: gördüğünüz ilk köy evinin duvarı boylu boyunca Zapatista bayrağıyla kaplıdır ve yön tabelası üzerinde "Zapatista Köyü. Alkollü içkiler, uyuşturucu ve diğer yasadışı maddeleri sokmak yasaktır --- İyi Hükümet Komitesi" okunur. Burası ülkenin geri kalanından tecrit edilmiş basit bir yerleşim bölgesi değildir. Zapatistalar bunun, Meksika ve dünyanın başka yerlerinde örnek alınabilecek bir öz-yönetim modeli olmasını amaçlamaktadırlar. Daha da önemlisi, yerli haklarının dili, aşağıda üzerinde durulacağı gibi, Zapatistaların maharetle hükümeti imzalamaya razı ettikleri anlaşma-

61- Age, 18

62- Barkey, "HADEP," 129.

63- "DTP Güneydoğu'da Ezdi Geçti," Radikal, 30 Mart 2009.

64- 12 Eylül 1980 tarihinde iktidara gelen askerî rejim tüm siyasi partileri yasakladı, Sol'u neredeyse tamamen yok etti, sendikaları ve demekleri kapattı ve gazeteleri sansürledi.

dan dolayı, Meksika'da dolaşıma girmeye başlamıştır.

Bununla beraber, alternatif siyasi, ekonomik, sıhhi ve adli yapılar kurma mücadeleleri, Subcommandante Marcos'un gerçek kişiliği kadar görünürlük kazanmaya yatkın görünmüyor. Kaldı ki, bu iki hareketten hiçbiri savaştığı rejimi devirebilmiş değil. Ancak, hareketlerin ürettiği söylem ve pratiklerin harekete yakın çevrelerin ötesinde yarattıkları etkileri değerlendirebilmek için, ayaklanma sonrası gelişmelere bakmak elzemdir. Her iki hareket de, kendi ülkesindeki otoriter siyasi uzama kendini yerleştirdikten sonra, geniş ilişkiler ağı kurmayı başardı, ve her biri kendine özgü bir biçimde, inşa ettiği mekanlar, yani Diyarbakır ve Chiapas, sayesinde "ölçek atladılar".

İki Farklı Mekan İnşası Dinamiği

Başta belirttiğim gibi, benim mekan inşası olarak adlandırdığım olgu, hareketin toplumsal süreçler üzerinde daha az görünen ve ayırt edilebilen etkilerini çalışabilmek için uygun bir çerçeve sağlıyor. Gerek Meksika'da, gerekse Türkiye'de, "kollektif örgütlenme ve direniş anlarında kullanılan söylemlerin değişik aktörler tarafından sadece zaman içerisinde değil, ayrıca farklı sosyal ve siyasi mücadele alanları içerisinde tercüme edilmesi ve topluma yerleştirilmesi türünden karmaşık süreçler,"⁶⁵ benzer bir mantık izledi.

Öcalan'ın yakalanmasından sonra, Kürt hareketinin en önemli kurumsal yapıları 1999 yerel seçimlerinde HADEP'in elde ettiği 8'i Büyükşehir olmak üzere 38 belediye idi.⁶⁶ Başka bir yazıda, bu seçim zaferinin etkisinin kelimenin dar anlamıyla sadece siyasi değil, esas olarak kültürel ve toplumsal olduğunu ileri sürmüştüm.⁶⁷ Özellikle Diyarbakır'da, on beş yıllık "düşük yoğunluklu savaş" sonrasında şehrin harap ve tekinsiz halden çıkmasında belediye başlıca itici güç oldu. Belediyenin merkezi devlet kurumlarına karşı denge sağlayan kurumsal ağırlığı olmadan, dönüşüm bu kadar etkileyici olamazdı. Bu dönüşümü kısaca özetleyeceğim, çünkü mekan inşa etmenin sadece fiziksel bir mekanı kendine mal etmekle ilgili değil, aynı zamanda bir hareketi (yeniden) inşa etmekle de alakalı olduğunu gösteriyor.

Diyarbakır, 1987 yılında ilan edilen Olağanüstü Hal yüzünden ciddi acı çekti. Kamusal alandaki faaliyetler sokağa çıkma yasakları ve gözetimler yüzünden sınırlandı. Yüzlerce kişi bazen güpegündüz gerçekleşen "yargısız infaz"lara teslim oldu. Zorla boşaltılan köyler, şehir nüfusunun üç kat büyümesine; altyapı ve kanalizasyon sistemlerinin büyük ölçüde nüfusun ihtiyaçlarına hizmet vermekte yetersiz kalmasına sebep oldu. İşsizlik, başka bölgelerde mevsimlik işçiliğin olmadığı kış ayla-

65- Nelson, "Decentering the Movement," 559.

66- <http://www.yerelnet.org.tr/secimler/?tur=&yil=1999>. 2004 yılındaki yerel seçimlerde yeni isim alan Kürt partisi bölgede 56 belediyenin yönetimini kazanmıştır.

67- Bkz. Gambetti, "The Conflictual (Trans)formation."

rında yüzde 60'lara yükseldi. Bu maddi zorluklar, savaş ve kayıpların getirdiği travmayı derinleştirdi.⁶⁸ Açıkçası, hükümet finansal ve sosyal yardım sağlamaya meyilli değildi. İlk HADEP belediye başkanı, çok ihtiyaç duyulan altyapı yatırımları için AB'den fon aramak zorunda kaldı. 1980'den bu yana, çöplerin toplanması ve temiz su sağlanması gibi temel ihtiyaçları gözeten ilk kamu kuruluşu haline geldi. Belediye, toplumsal ihtiyaç söyleminin (yeniden) kuruluşuna böylelikle katkıda bulunurken, aynı zamanda "devlete karşı halk" biçimini alan keskin ayrımın etkilerini dağıttı. Merkezi idarenin yerel talepleri karşılamadaki isteksizliğinden doğan boşluğu doldurdu.

Belediye meşruiyetini, kutuplaşmış kamusal alanda kendilerine uygun bir yer açmaya çalışan çeşitli toplumsal ve sivil aktörleri desteklemekte de kullandı. Yerel gençliği tiyatro ve müzik grupları oluşturmak için özendirdi; yerel ve ulusal sanatçıları biraraya getiren bir festivali başlattı. Kürt yeni yılı kutlamaları üzerinde uygulanan yasağı aşmak için zekice taktikler kullandı ve Newroz'u gerçekten de popüler Türk şarkıcılarının ve binlerce izleyicinin ilgisini çeken bir kutlama haline dönüştürdü. Türkiye'nin diğer bölgelerinde bulunan sosyal ve kültürel dernekleri şehrin çeşitli sorunlarıyla ilgili proje önermeleri için şehre davet etti (örneğin sokak çocukları ile ilgili olarak) veya kendi özel kurumlarını kurmak isteyenleri teşvik etti (Diyarbakır Kültür Merkezi bu duruma örnektir).

İşin aslı odur ki, 2000 Newroz kutlamaları Türkiye'de sembolik alanı ikiye bölen anlam zincirini sarstı. İki tarafın (devlet yanlılarının ve Kürt yanlılarının) arasında sınır çizen ve güçlendiren bir gösterge işlevi görmek yerine; Kürt hareketi tarafından tanınma, devlet cenahında ise hegemonyaya zemin teşkil eden ortak bir mücadele alanı haline geldi. Bu, Newrozun sembolik anlamını hem Kürtler, hem de Türkler için başkalaştırdı. Hala Kürt hareketi için Kürt kültürel kimliğini temsil ediyor olsa da, şiddetli bir çatışma mevzisi olmaktan çıkıp bir kutlamaya dönüştü. Türk kamuoyu içinse Newroz, tehdit içeren çağrışımlarından sıyrılarak fiziksel anlamda Kürtlerden kopuk bir biçimde olsa da kutlanmaya başladı.

DEHAP'ın (partinin adı arada değişmişti) bir sonraki belediye başkanı şehri sömürgeciliğin izlerinden daha fiziksel bir düzlemde kurtarma işine girişti. Şehre bir mekan olarak yeni bir imgelem kazandırılması, 1995 yılında bir sivil toplum kuruluşunun şehrin surlarının onarılması için çeşitli kamu kurumlarını seferber eden girişimi ile hızlandı.⁶⁹ 2003 yılında özel bir girişimci tarafından desteklenen Anadolu'nun Yedi Harikası yarışmasına Diyarbakır'ı dahil edebilmek için düzenlenen bir kampanyanın temel unsuru surlardı. Surlar, Türk milliyetçi söyleminde ve tarih yazımında kabul görmemiş bir tarihi temsil etmeye başladı. Antik surların

68- Travma ve savaş sonrası zorluklar için bkz. Dilek Kurban vd., *Coming to Terms with Forced Migration: Post-Displacement Restitution of Citizenship Rights in Turkey* (İstanbul: TESEV, 2007)

69- Şeyhmus Diken, *Güneydoğu'da Sivil Hayat* (İstanbul: Metis, 2001), 97-98.

bu şekilde yüceltilmesi bir yandan yerel gururu inşa ederken, diğer yandan bunu aştığı için çifte etkiye sahipti. Yerel ve tikel olanın sınırları, Kürtlüğü dünya (küresel veya evrensel) kültürel mirasın içine dahil edebilecek şekilde aşıldı. Bu konuyu da başka bir yerde ele almıştım.⁷⁰ Burada şimdilik Türk Cumhuriyeti'nin Ermeniler, Kürtler, Süryaniler, Araplar ve diğerlerinin yüzyıllarca yaşadığı doğu ve güneydoğuda "öteki"nin izini silmek konusunda oldukça başarılı olduğunu belirtmek kafidir.⁷¹ Diyarbakır, 1925 yılında Cumhuriyet tarihindeki ilk Kürt isyanına tanıklık ettiğinden dolayı böylesi yok etme stratejilerinin öncelikli hedeflerinden birisiydi. Diyarbakır'ın kültür ve tarihinin yeniden müzakereye açılması, Türkiye topraklarında kendisini silmekten ziyade, kültürel mirası üzerinden tahayyül eden bir Kürt kimliğinin kurulmasına dayanak oluşturdu. Şehir böylece gayr-ı resmi Kürt başkenti oldu ve yeni bir anlam kazandı.

Burada dökümünü yapmanın gereksiz olacağı bu ve benzeri detaylar; sosyal, kültürel ve şehirselleşmeye dair yeni bir söylemi vücuda gelmesinin, eski düşmanlıkların dağılıp, daha akışkan bir güçler kümesinin oluşması açısından nasıl bir kilit noktası olduğunu göstermektedir. Bu mekan inşa etme edimi Kürt hareketinin sonraki dönüşümü üzerinde de etkili oldu. Aşağıda göstereceğim gibi, sadece hareket içerisindeki birtakım aktörlerde değişiklik yapmakla kalmadı, hareketin söylemini de değiştirdi. Uzamsal sınırların ihlali sayesinde Diyarbakır'ın bir "Kürt kalesi"ne dönüştürülmesi, daha geniş bir toplumsal hareketin oluşumunda sadece bir tesadüf değildi, direniş pratiklerinin inşa edilmesinde önemli bir parçasıydı. Sembolik anlamla donatılan Diyarbakır, Plaza de Mayo örneğinde olduğu şekilde, bir mobilizasyon unsuru haline geldi. Bu, gerçekten de "belli bir mekanın simgeselliğinin" değiştirilebildiğini gösterir.⁷²

Olaylar Chiapas'ta farklı bir seyir izledi. Chiapas süreci daha kırsal olan başka bir dinamığe işaret etmekte. Kürt hareketinin tatmin etmekte olduğu kentsel ihtiyaçlar ve yapıların aksine, Chiapas'da Zapatistalar tarafından kontrol edilen bölgede ciddi şekilde temel ve hayati ihtiyaçları olan yoksullaştırılmış köylüler yaşamaktaydı.⁷³ Chiapas, Meksika'nın en yoksul eyaletlerinden biridir. Türkiye'nin güneydoğusu için de geçerli olduğu gibi ihmal, bilinçli yıkım ve yaygın bir yozlaşmadan muzdariptir. Fakat EZLN, PKK'nın yaptığı gibi bağımsız bir devlet kurmayı amaçlamadı. Zapatistalar yerlilerin resmi olarak tanınmasını, haklarının kanun tarafın-

70- Zeynep Gambetti, "Decolonizing Diyarbakır: Culture, Identity and the Struggle to Appropriate Urban Space," in *Comparing Cities: The Middle East and South Asia*, edit.. Kamran Asdar Ali ve Martina Rieker (Karachi: Oxford University Press, 2009).

71- Özellikle bkz. Kerem Öktem, "Incorporating the Time and Space of the Ethnic 'Other': Nationalism and Space in Southeast Turkey in the Nineteenth and Twentieth Centuries," *Nations and Nationalism* 10, no. 4 (2004).

72- Bosco, "Madres de Plaza de Mayo," 323.

73- PKK ve daha sonraki Kürt hareketi, bir milyona yakın insanın kırsal bölgelerden doğu ve güneydoğudaki şehirlerle zorunlu olarak kitleler halinde göç etmesinden dolayı, bugün çok daha geniş bir kentsel temele sahiptir. Kürtlerin en yüksek kentsel nüfusu İstanbul'da yoğunlaşmıştır.

dan garanti altına alınmasını ve yaşam koşullarının iyileştirilmesini talep ettiler. Bununla beraber, başlangıçtan itibaren yerli hakları meselesini iki diğer kaygıya bağladılar: yerli toplulukların kendi kaderlerini tayin hakkı ve neo-liberalizme karşı mücadele. Başka bir deyişle, amaçları, yerlileri unutulmuşluğun pençesinden kurtarıırken, aynı anda çokuluslu şirketlerin Meksika'nın kaynaklarını tahrip etmelerinin önüne geçmek ve yerlilerin yüzyıllardır kullanmış oldukları bir siyasi örgütlenme biçiminin resmi olarak tanınmasını sağlamaktı.

İsyanının ilk aşaması 1996 yılı Şubat ayında, San Andres Anlaşmasının imzalanmasıyla sona erdi; Zapatistaların müzakerelerin başında önerdiklerinin ancak küçük bir bölümü karşılanabiliyordu. Anlaşma, aslında, Meksika'da kültürel ve etnik çoğulculuğun tanınmasını amaçlıyordu, fakat bunu yerli toplulukların kendi kaderlerini tayin hakkı meselesine bağlayacak biçimde. Hükümet bu hakları anayasaya dahil etme sözü verdi. Ayrıca, yerlilerin siyasi temsiliyi iyileştirme, yargı sistemine katılımlarını sağlama, geleneksel adalet sistemlerini (usos y costumbres) tanıma ve toplulukların sürdürülebilirliği için gerekli önlemleri alma sözü verdi.⁷⁴ Yılın sonunda Cumhurbaşkanı Ernesto Zedillo EZLN'ye çoktan ihanet etmişti bile. Dolayısıyla, Zapatistalar için yegane çözüm, San Andres Anlaşmasının şartlarını kendi kendilerine uygulamaya geçirmek, federal hükümetin (sahip olmadıklarını ispat ettikleri) iyi niyetine güvenmeye gerek duymadan “hemen şimdi ve burada” gerçekleştirilmek idi.

Böylece, ayaklanmanın ikinci aşamasından dördüncü aşamasına kadar olan kısmı, Zapatistaların kontrol ettiği 38 belediyede özerkliğin tesis edilmesi biçimini aldı.⁷⁵ İkinci aşama Aguascalientes ismi verilen 5 koordine merkezinin kuruluşuna ve kaynakların ortak havuzda birleştirilmesini içeriyordu. Üçüncü aşamada, hükümetin resmi temsilcileri ve yetkilileri bölgeden kovuldu. 2003 yılının Temmuz ayından itibaren vuku bulan dördüncü evrede bölgesel yapıya sahip özerk hükümet idaresi başlatıldı: “Her özerk bölge, eski Aguascalientes'in yerini almış olan Caraco'lerdeki beş bölgesel Juntas de Buen Gobierno'ya (İyi Yönetim Cuntasına) dönüşümlü olarak temsilci göndermekte.”⁷⁶

Deniz kabuğu fikri Zapatista mekan inşa etme sürecinin temel ilkesini temsil eder. Subcommandante Marcos fikri şu şekilde ifade etmiştir:

Temmuz ve Ağustos 1994'te, Guadalupe Tepeyac eteklerinde doğmuş ve hala ayakta olan bir mimari şaheseri size anlatmak istiyorum. Çoğunlukla okur-yazar olmayan, en “eğitilmişlerinin” üçüncü sınıfı anca

74- Gloria Munoz Ramirez, Ateş ve Söz. 20. ve 10. Yılında EZLN (İstanbul: Ayrıntı, 2005), 53-54.

75- Richard Stahler-Sholk, “Autonomy and Resistance in Chiapas,” in Dispatches from Latin America: On the Frontlines against Neoliberalism, eds. V. Prashad and T. Ballvé (Cambridge: South End Press, 2006), 220-221.

76- Age., 221. Juntas de Buen Gobierno genel olarak federal hükümete atfedilen kötü yönetime karşı olarak iyi yönetim komiteleri anlamına gelmektedir

ulaşabildiği Tojolabal mimarları, Zapatistaların Ulusal Demokratik Kongresine ev sahipliği yapmak üzere 28 gün içinde bir başyapıt yükselettiler. Zapatistalar Meksika tarihini onurlandırarak, buluşma yerine Aguascalientes adını verdiler [...] Barınak, kütüphane ve diğer tesisler için uğraşma zamanı geldiğinde, isyancı Zapatista Tojolobales halkı -doğaçlama mimarları- devasa oditoryumun etrafında tamamen dağınık bir görüntü arzeden yapılar serpiştirmeye başladılar [...] bu yoksul isyankar topraklarda sarmal şekline dolanan Zapatista deniz kabuğunu keşfetmek için oldukça yüksekte uçmanız gerekti [...] Aguascalientes kabuğu karşılaşmanın, diyalogun, değişimin, arayışın mekanıydı. Yerli Zapatistalar hangi “mimar” gelenekten ödünç almışlardı bunu? Bilmiyorum, ama o deniz kabuğu, o sarmal, girişi davet ettiği kadar çıkışı da davet ediyor ve gerçekten de deniz kabuğunun nerede başlayıp nerede bittiğini söylemeye cesaret edemiyorum”⁷⁷

Caracol (İspanyolcada deniz kabuğu anlamındadır) olarak yeniden isimlendirilen bu yapılar, fiziksel olarak Zapatista topluluklarının ortasında yer almaktadır. Basit bir anlatımla, sosyal ve siyasi düzen, yatay bir köyler ağına göre işler; bunlar delegasyon sistemiyle (temsiliyet değil) üç değişik düzeyde dikey olarak birbirine bağlanırlar: municipio (belediye), region (bölge) ve caracol. Caracol hem topluluklar için toplanma yeri, hem de özerk hükümetin makamıdır. Çoğu Zapatista topluluğu kırsal olduğundan her caracol, kendine bağlı pueblolardan (köylerden) erişime uygun bir mesafededir. Mevcut yerleşim birimleri üzerine inşa edilmek yerine, ayrı bir mekan olarak tasarlanmışlardır. Hepsi oditoryum, klinik, okul ve idari ofisler gibi benzer bina ve tesisleri içerir. Farklı köylerden insanlar meclislerde oturup, ortak ihtiyaçlarını görüşmek ve çözüm bulmak amacıyla burada bir araya gelirler. Deniz kabuğu fiziksel olarak geçirengendir o halde: hiç kimse burayı mesken tutmaz, ama topluluğun gücü burada etkinlik kazanır. Bilinen anlamda belediye idaresi veya hükümetin tersine, caracol'un kontrolü seçimler aracılığıyla kazanılıp kaybedilmez; kendisine bağlı bütün topluluklar tarafından sürekli elde tutulur. Caracol'lar uzamsal sınır ihlalleridir, zira Meksika rejimini eyaletler, bölgeler, belediyeler ve sınırlara ayıran “resmî” mekansal düzenlemeyi bozarlar.

Subcommandante Marcos'a göre, EZLN'nin öncü ideolojisi Chiapas'taki yerli halklarla temas ettiğinde büyük ölçüde değişti. Gerillalar nasıl dinlemek ve anlamak gerektiğini öğrenmek zorunda kaldılar: “1984'de klasik devrimci gerilla savaşının içindeyken [...] 1986'ya gelindiğinde çoğunlukla yerlilerden oluşan, dikkatli bir şekilde dinleyen ve yeni öğretmenimiz olan yerli halka güç bela ilk kelimelerini mırıldanan bir silahlı gruptuk.”⁷⁸ Doğrusu, yerli nüfus ile gerilla grupları ara-

77- Subcommandante Marcos, “The Conch of the End and the Beginning (Neoliberalism and Architecture or The Ethics of the Quest Versus the Ethics of Destruction),” in *Our Word Is Our Weapon. Selected Writings*, ed. J. Poncé de Leon (New York: Seven Stories Press, 2002).

sında karşılıklı bir bağımlılık vardı. Gerillalar, ihbar korkusuyla yerlilere güvenmiyorlardı, ama kırsalda hayatta kalabilmek ve ordu kurabilmek için yerlilere ihtiyaçları vardı. Yerliler, gerilla ordusunun hiyerarşik saflarına sürüklenmek korkusuyla gerillalara güvenemezken, kendilerini hükümet baskınları ve milis müdahalesine karşı nasıl savunacaklarını öğrenebilmek için gerillaya ihtiyaç duyuyordu. “Hayatta kalabilmek için kendimizi yeni bir kod kullanarak tercüme etmemiz gerekti [...] bu dil kendini tabandan tavana doğru inşa etti”⁷⁹ diye yazan Marcos, yerlilerin “farklı bir altyapıları, karmaşık bir tarih öncesi ayaklanma birikimleri var; biz de yaklaşımımızı karşılıklı etkileşim sonucunda değiştirdik” diye ekliyor. EZLN bu şekilde yavaşça kendisini “Zapatista” olarak adlandıran bir toplumsal harekete evrildi ve deniz kabuğu, özerkliği olduğu kadar liderliğin eksikliğini de simgelemek üzere icat edildi.

En başta vurgulanması gereken şey, Zapatistaların, devlet partisi PRI'nin kontrolünden çekip aldıkları bölgelerde nasıl bir iktidar kurduklarıdır. Meksika'da halen yürürlükte olan federal devlet iktidarı üzerinde hak iddia etmeyerek Zapatistalar aslında kaçınılmaz olduğu düşünülen siyaset biçimlerini de reddediyorlardı. Meksika'da devrim yapmak adına yola çıkmış silahlı entelektüeller ile yüzyıllardır Chiapas'da yaşamış olan yerliler arasında müzakerelerin başlangıç safhasında alternatif yapılar kuruldu. Müşterek anlayış ve ortak stratejilerin benimsenmesiyle on yıllık (1984-1994) süreç içerisinde ortaya çıkan siyaset mekanı, yapı-karşıtı (anti-structure) olma potansiyelini içeren yapılarla tanımlanabilir. Şüphesiz ki Zapatistalar belirli bir düzen kurduklarından, bu anlamda hiçbir şekilde anarşist değiller. Fakat bu düzene özgün olan şey, kendi yapısı itibarıyla belirsizliğe kapı açmasıdır. Sermayenin tahakküm kurmaya olan eğilimi ve modern devletle olan tarihsel (ve kurucu) ilişkisi göz önünde tutulursa, Zapatistalar tarafından üretilen siyasal mekan hakimiyet veya tahakküm kalıplarının oluşumuna karşı adeta potansiyel bir panzehir işlevi görmektedir. Konseylerinin özgün örgütlenme biçimi -temsilî demokrasi veya parti siyasetinin reddi, katılım mekanlarının çoğaltılması, idari görevlerin profesyonelleştirilmemesi- kapitalizmin tarihsel olarak kendisini kurduğu siyasi yapıdan ayrılmıştır. Bu itibarla, mekan mücadelenin aracı, direnişin alacağı biçimi belirleyen etkin bir güç haline gelir; aynı şekilde mekan inşa etmek mücadelenin hedefine dönüşür. Bir başka deyişle, mekan bir amaç olduğu kadar araçtır da, kurucu bir güç olduğu kadar kurulan bir güçtür.

Zapatistaların direnme gücünü aslında bu gerçek açıklamaktadır; ayaklanmanın başından bu yana on üç yıl geçti. Yaşamın tüm alanlarının örgütlenmesi için kurulan yapı bütünüyle topluma ilişkin bir tefekkürün oluşumunu tetiklerken bireyleşmeye de izin vermiştir. Yer(el)lerin (pueblos), Zapatistalar tarafından kontrol edilen Chiapas'ın bütününe eklenmesi sürekli iletişim akışını güvence altına ala-

78- Henck, Subcommander Marcos, 95.

79- Age, 94-95.

çak şekildedir. Bu yapı sadece bireysel taleplerin kolektif olanla müzakere halinde olmasını sağlamaz; aynı zamanda farklı seviyeler arasında ince ayar teşkil eden öznelkler üretir. Köprü inşasından okullarda hangi derslerin okutulacağına kadar kararlar meclislerde ortaklaşa bir biçimde alınır.⁸⁰ Köylerin kapasitesini aşan sorular bir üst seviyelere sevk edilir, ancak köy yukarı seviyelerde alınan kararları reddetme veya kabul etme konusunda nihai kararı verme hakkına sahiptir. Bireylerin toprağa, kaynaklara ve tüketime dair haklarını korurken, kaynakların bir havuzda toplanmasını mümkün kılan, yani kolektif faydayı da sağlayan alternatif ekonomik çözümler üretilmiştir.

Zapatista hareketi tarafından dönüştürülen mekanlar Diyarbakır'daki daha merkezi, yoğun ve mimari olarak görülebilirliği olan kent modeli değişimin özelliklerini taşımadı.⁸¹ Bilâkis, bu alanlar yeni bir yapı olan özerk yönetime dahil olma suretiyle dönüştüler. Köylerde günlük yaşam toplumun içinde ve ötesinde varolan ve giderek genişleyen bir yaşamsal sarmala (deniz kabuğu metaforu gibi) bağlıdır. Başka bir deyişle, Chiapas'da -Zapatista özerkliğine ait- mekanların inşa edilmesi, Zapatista hareketini bütünlük.

Her ne kadar düşman güçlerin sahasında mekan inşa etme, hareketin gücünü ve canlılığını gösteren bir işaretse de, Stahler-Stolk'un haklı olarak işaret ettiği gibi, özerklik modeli ile ilişkili birkaç tehlike vardır. Bunların arasında bölgesel "patronculuk" tehlikesi; sınırlı kaynaklarla "kendi kendini denetleyen bir vatan"da sıkışıp kalmak; "neo-liberal devletin, kar getirmeyen kamu hizmetlerini 'özerk' ama mali kaynakları yetersiz olan birimlere devrederek savuşturması olasılığı"; "yeni türden bölme ve yönetme mekanizmaları" ve "uysallaştırılmış neo-liberal çokkültürlülük" -yani "neo-liberal modelin yerel kimliklerin çoğulluğunu, bu kimlikler temel haklar etrafında örgütlenmeye başlamadıkları sürece tanınması" - vardır.⁸²

Diğer taraftan, ülke içi siyaset alanında Zapatistaların manevra kapasitesi iki unsur tarafından yavaşlatılmaktadır: (1) Hükümet ile yapılan müzakereler veya taktiksel hamlelerin hepsi uygulanmadan önce halk meclislerinde tartışılır. Bu, savaşın neden on iki günde sona erdiğini de açıklar: yerli halk yeterince kan döküldüğüne karar vermişti zira. (2) Halkın ihtiyaçlarını gözetmek muazzam bir zaman ve enerji gerektir-

80- Her caracol'da gerçekleşen faaliyetlerin detaylı bir betimlemesi için bakınız; Gloria Munoz Ramirez, "Chiapas, La Résistance," Réseau d'information et de solidarité avec l'Amérique Latine (2004), http://risal.collectifs.net/article.php3?id_article=1194.

81- Alandaki gözlemlerim ve mülakatlarımdan, Chiapas'ın en büyük şehri San Cristobal Zapatistalar tarafından ele geçirilmeden önce şehirde bir tür apartheid rejiminin uygulandığı açığa çıkıyor. Yerli halktan kişilerin ne şehir merkezinde ikamet etmelerine, ne de yerli olmayanlara tahsis edilen kaldırımlarda yürümelerine müsaade ediliyordu. Şehir, şimdi Zapatista olmayan ama Meksika toplumunda yerlilerin yeni kazandığı statüden faydalanan Chamula Yerlileri tarafından kelimenin tam anlamıyla istila edilmiş durumda. Öte yandan, Meksika'nın en geniş yerli nüfusunun yaşadığı bölgenin başkenti olan Oaxaca'da "beyazların" iktidarı hala sürüyor.

82- Stahler-Sholk, "Autonomy and Resistance," 222-223.

mekte ve dolayısıyla Zapatista yaratıcılığı dışarıdan çok içeriye kanalize edilmektedir.

Bu nedenle, iki hareketin, yeni bir kimlik ve ilişki yapısı ile yeniden donattıkları mekanların ötesinde yarattıkları geniş etkileri değerlendirmek önemlidir. Bu çalışmanın amaçları için özellikle ilgi çekici olan, iki hareketin nasıl olup da “ölçek atlama”yı başardığı ve böylece ilişkiler ağını kendilerine özgü muhitlerin ötesine genişlettikleridir. Bununla ilintili olarak, eylem ve simgelem repertuarındaki yenilikler, değişimler ve kesintilere de bakmak gerekir. Özellikle, daha önce metalaşmamış varlık ve kaynaklar üzerinde küresel neoliberal saldırılarla bütünleşen ulusal güvenlik söylemlerinin birey ve grup haklarına bir darbe vurduğunu kabul edersek bunun neden önemli olduğunu görebiliriz. Anlaşılan artık demokratikleşme, ulusal düzeyde yapılacak kurumsal düzenlemeler manasına gelmemektedir. Piyasa güçleri, tüm vatandaşları mülksüzleştirirken sadece tecavüzkar sermaye birikimiyle değil, aynı zamanda “zorunluluk” söylemi ile toplu karar alma mekanizmalarından yoksun bırakmaya da hizmet etmektedir. O halde, Kürt ve Zapatista hareketleri siyasi ve ekonomik yapıların dönüşümüyle nasıl ilişkililiyorlar? Her ne kadar sadece fikren de olsa, değerlendirilmesi gereken şey budur.

Neo-liberal Dönemde Uzamın Ele Geçirilmesi

Bu noktayla ilgili yapılacak tahliller sorunsuz değildir ve ince ayarlar verilerek ilerlemekte fayda vardır. Ne iki hareketin de içinde oluştukları tarihsel ve kültürel bağlam ne de karşısında mücadele etmek durumunda kaldıkları iktidar yapıları kolay bir karşılaştırmalı analiz yapılmasına müsaade etmiyor. Bu makalenin açıkça sınırlı olan amaçları bakımından, ağ oluşumunun ve “çökme”nin bazı görünür işaretleri ile ilgili kimi mülahazalarda bulunmakla yetineceğim.

Kürt/Demokratikleşme Hareketi

Kürt ayaklanması, yasal partilerin ve organizasyonların kuruluşuyla “ulusal” bir hal aldı. Savaşın hafiflemesi ve AB’ye katılım hedefi, demokratik taleplerin daha kolay kabul göreceği bir hoşnutluk atmosferi yaratınca; Kürt hareketi de Kürt olmayanları, solun önemli bir kesimini, Türk aydınlarını ve sivil toplum aktivistlerini içerecek şekilde önemli ölçüde genişledi. Bu arada, işkence mağdurları ve zorunlu göç mağdurları acılarını ve taleplerini dile getirmek üzere dernekler kuruyorlardı. Bu tür etkinlikler genel Türkiye kamuoyuna seslendiği için özellikle önemliydi. Televizyon kanallarının özelleştirilmesi ve Kürt yanlısı Med TV’nin kurulması da özellikle etkili oldu.⁸³ Uydu yayıncılığı aracılığıyla, Med TV (şimdi Roj TV adını aldı) Kürt kültürünün ve politikasının kendini ifade edeceği gayri-resmi bir ifade aracına sahip bir alan açmayı başarabildi.

83- Blz. Amir Hassanpour, “The Creation of Kurdish Media Culture,” Kurdish Culture and Identity, edit. P. G. Kreyenbroek and C. Allison (London and New Jersey: Zed Books, 1996).

Tüm bunlar, sivil aktivizm sahasını ve o sahanın aktörlerini belirgin biçimde değiştirdi. En önemlisi de, Kürt belediyeleri aracılığıyla Kürt hareketinin önderleri ile Türkiye'nin çeşitli yerlerindeki demokrasi aktivistleri arasında sağlanan yakınlaşmadır. Diyarbakır bu iki kesimin, birlikte panellere katılarak ve somut toplumsal projeler üzerinde işbirliği yaparak birbirini tanımaya başladığı yer oldu. Yukarıda da ileri sürüldüğü gibi, mekan inşası (place-making), bu ağların oluşmasında kilit rol oynadı. Kürt hareketi içinde herkesten önce, kentin DEHAP'lı Büyükşehir Belediye Başkanı Osman Baydemir, İstanbul'un resmi ya da gayri-resmi aktivist çevrelerinden davetler almaya başladı. Baydemir'in söylemi hem DEHAP'ın hem de PKK'nin ulusalcı liderlerinden farklılaşmıştı. Baydemir, göreve seçildiğinden beri Türklerin ve Kürtlerin birarada barış içinde yaşamalarını mümkün kılacak koşulların oluşturulması için çağrılar yaptı. Hakim medya tarafından sürekli olarak damgalansa da, Baydemir ilk hamlelerinden birisini başkanlık ofisine yeni görevler yükleyen bir doğrultuda yaptı. Örneğin, onun inisiyatifiyle DEHAP'lı 9 belediye başkanı, devletin henüz silah bırakmamış PKK militanları için çıkardığı "Af Yasası"na alternatif olarak "Kardeşlik Yasası" önerdiler.⁸⁴ Bunu yapan başkanlar sadece seçmenlerinin kitle desteğiyle hareket eden temsilciler olarak değil, aynı zamanda partinin ulusal düzeydeki milletvekilleri gibi hareket ediyorlardı. Gerçekten de, Türkiye'nin AB kriterlerine tam uyum kapasitesinin değerlendirildiği 17 Aralık 2004 AB zirvesinden önce Diyarbakır Belediye Başkanı bir dizi Avrupa başkentini içeren bir geziye çıktı. Türkiye'nin katılımı lehine tutum aldı.⁸⁵ Şüphesiz, bu adım, gündelik biyopolitikanın ötesinde, yerel olanı ulusal ve uluslararası düzeye bağlamak için atılmıştı. Daha da önemlisi belediye başkanları mevcut siyasi yapıların ve repertuarların ötesine geçip yeni bir güzergah belirliyorlardı.

Türkiyedeki kurulu düzenin, ana akım medyayı da içine alan son derece merkezileşmiş, bürokratik ve katı ideolojik yapısı, bu hamlelere karşı mücadele etmek üzere ulusal güvenliğe karşı yeni tehditler icat etti; milliyetçi histeri duygularını, linç girişimlerini, ve Türk bayrağı üzerinden hiddeti kıskırttı.⁸⁶ Her yeni "açılım"a karşı (Kürt hareketinin önemli figürleri ile etkili Türk entelektüellerinin Kürt meselesi üzerine düzenlediği tartışmalı konferansta olduğu gibi), Kuzey Irak'a hareketleri da içerecek biçimde, değişik yoğunlukta misillemeler gerçekleştirdi. 2005 ile 2009 yılları arasında Türkiyedeki siyaset arenasını demokratik ve gerici güçler arasında, kelimenin gerçek anlamıyla, bir halat çekme yarışmasına dönmüş durumdaydı.

84- "DEHAP Çözüm Arayışında," Radikal, 21 Nisan 2005.

85- Gazeteciler Başbakan Recep Erdoğan'a AB zirvesinden sonra, çabaları için Baydemir'e teşekkür edip etmeyeceğini sorduğunda aldıkları cevap olumsuzdu. Baydemir, bu süreçte Türkiye'nün Kürt sorunu hakkında varolan Avrupalı korkuları teskin etmek üzere oynamayı seçtiği rolün tanınmamasından duyduğu hayal kırıklığını ifade etti. Yazarın Osman Baydemir ile Diyarbakır'da gerçekleştirdiği görüşme, 17 Ocak 2005.

86- Zeynep Gambetti, "Linç Girişimleri, Neo-Liberalizm ve Güvenlik Devleti," Toplum ve Bilim, no. 109 (2007).

Buna rağmen DTP 2007'de parlamentoda 23 koltuk elde etmeyi başardı.⁸⁷ Dolayısıyla parlamento demokratik mücadelenin sahnelendiği alanlardan biri haline geldi. Her ne kadar DTP'li 23 vekil PKK'yle organik bir bağlarının olmadığını ispatlamaları yönünde her yerden gelen baskılarla karşılaşmış olsalar da, neticede Türkiye'deki Kürt nüfusun temsilcisi olarak kabul edildiler. "PKK'nin bu ülkenin bir gerçeği olduğunu niye inkar ediyoruz?"⁸⁸ örneğinde olduğu gibi parlamento çatısı altından "skandal" nitelikte görüşler açıkladılar ve bu açıklamalar partinin kapatılması ya da dokunulmazlıklarının kaldırılması gibi hukuki adımların atılmasına yol açtı. Ancak bu hamleler, HEP/DEP sürecinde yaşanan ciddi durumun aksine, sivil toplum aktivistleri arasında önemli bir muhalefetin oluşmasına yol açtı. Irkçılığa Dur De girişimi, bir dayanışma göstergesi olarak, Ocak 2008'de DTP'nin Meclisteki grup toplantısına aktivistler gönderdi. Örgütün sözcüsü şöyle demektedir: "Size hem Türk hem de Kürt milliyetçiliğine, her tür milliyetçiliğin hakaretine ve sabotajına karşı destek olmaya geldik; bütün Türkiye'nin temsilcisi haline gelmenize engel olmaya çalışanlara karşı size destek vermeye geldik."⁸⁹

Irkçılığa Dur De, demokratların ve diğer ilerici Türk çevrelerin önemli bir bölümünün ne düşündüğünü açıklıyor gibiydi: Kürt hareketi, ülkede, aynı anda hem düzene hem de diğer iki kitle hareketine, yani aşırı milliyetçilere ve İslamcılara karşı durabilme kabiliyetine sahip tek önemli toplumsal harekettir. Türkiye'de işçi hareketi, 1980 askeri darbesinin tahripkâr etkilerinin ardından kendini yeniden örgütleyemedi. AB'nin teşvikiyle başlayan demokratikleşme sürecinin gelişmesi umutları, AB içinde de Türkiye'nin tam üyeliğine karşı bir direnç oluşmasıyla alakalı olarak sekteye uğradı. Bu yüzden de Türkiye'deki çoğu radikal demokrat ve sol görüşlü entelektüel umudunu, mevcut durumda demokratik güç potansiyelini taşıyan tek hareket olarak Kürt hareketine bağlamış durumda. Tanınmış Kürt şahsiyetleriyle diyalog kurmak için büyük bir enerji harcamaktalar. Zaman zaman bu diyalog süreci, Türklerin Kürtlere ne yapmaları gerektiğini dikte etmeye başladıkları, örneğin PKK'nin yürüttüğü savaş dahil olmak üzere her tür militarizmi kınamalarını istemeleri türünden bir monologa dönüşmektedir.⁹⁰ İnişli çıkışlı sürece rağmen bu "diyaloglar", 2003 yılından bu yana Türkiye'de altı büyük kentte bir dizi barış konferansında somutlaşırken, nihayetinde 2007 yılı itibarıyla bir "Barış

87- Seçim sonuçlarının tek parti tarafından belirlendiği Meksika'nın aksine, Türkiye siyasi sistemi, %10'luk seçim barajına rağmen, seçim kanalları aracılığıyla önemli ölçüde ideolojik çeşitlilik biriktirdi. 40 siyasi parti ve 772 bağımsız aday 2007 seçimlerinde birbirine karşı mücadele etti. Her ne kadar sol yüzde 10 engeli yüzünden parlamentodan ideolojik olarak dışlansa da, aşırı sağ ve İslamcılar, sosyal demokratlar, liberaller ve cumhuriyetçilerle birlikte temsil yet kazandılar. Mevcut parlamento DTP de dahil olmak üzere dört siyasi partinin temsilcilerini ve dört bağımsız milletvekili içerir.

88- "Sakık: PKK Bu Ülkenin Gerçeği ve Meclis'te de Konuşulmalı," Radikal, 6 Aralık 2007.

89- "DTP'li Türk: Kürtler 4 Bin Yıldır Bu Topraklarda, Azınlık Değildir," Radikal, 9 Ocak 2008.

Medisi” kuruldu. Kürt sorununun demokratik çözümünü geliştirmeye çalışan aktörleri bir araya getiren bu gayri resmi meclis, pek çok başka amacın yanı sıra şunları gerçekleştirmek üzere faaliyetlerini koordine etmeye çalışmakta: Silahlı çatışmayı sona erdirmek; “Ötekini” kınayan söylemle mücadele etmek; Kürtlerin “siyasal arenaya aktif özneler” olarak tam katılımının önündeki bütün kurumsal ve yasal engelleri kaldırmak; Güneydoğuda yoksulluk ve eşitsizliği azaltmak için planlar geliştirmek; Kürt dilinin kullanımı üzerindeki yasakları kaldırmak ve yaygın medyanın nefret ve güvensizlik ortamının sürdürülmesindeki rolünün sorgulanması çağrısında bulunmak.⁹¹ Medis, Meksika’daki Ulusal Yerliler Kongresinin aksine resmi olarak örgütlenmiş bir yapı değil; fakat demokratikleşme çabalarını merkezileştirmekte ve kurumsallaştırmaktadır. Türkiye’deki siyaset sahnesinde önemli bir başka yenilik ise, pek çok küçük muhalif partinin bir araya gelerek güçlerini birleştirecekleri bir Çatı Partisinin kurulması isteğidir. 2007 seçimlerinde stratejik bir ittifak kuruldu; Kürtler ve sol partiler birlikte bağımsız adaylar çıkardılar. Bu makale tamamlanırken, aynı derecede önemli olarak iktidarda bulunan AKP’nin himayesinde ani ve göreceli olarak beklenmedik bir “açılım” hayata geçirildi; “Kürt Sorununu” çözmek için gösterilen bu çabadan dolayı siyasi sahnenin alevlenmesine yol açan “demokratik açılım” süreci başlatıldı.

Bahsi geçmekte olan parlamento eksenli, kurumsal ve toplumsal gelişmeler son derece önemli olsalar da, iki büyük sorun bu süreçte çözülemeden kaldı: (1) Güneydoğudaki ekonomik sorunlar ele alınırken yoksulluğun azaltılması ve kalınmadan başka herhangi bir söylem kullanılmadı. (2) Kürt sorununa çözüm önermede, devletçi politikadan ve araçsal müzakerelerden başka bir söylem hayata geçirilmedi.

Kuşkusuz Kürt hareketinin uzun ve acılı mücadelesi çeşitli söylemlerin ve uygulamaların ortaya çıkmasına yol açtı. En önemlileri, vatandaşlık kavramı üzerine (Türk sözcüğünün yerine Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarını ifade eden “Türkiyeli” kavramını getirmek); anadilde eğitim hakkı ve devlet televizyonunda azınlıkların temsil edilmesi üzerine yapılan tartışmalardır. Hareket, Türkleri kendileri üzerine düşünmeye sevk etmenin yanı sıra, devletin karanlık yüzünü, özellikle de kontrgerilla ve terörle mücadele faaliyetlerini açığa çıkarmada önemli bir rol oynadı. Her erkeğin “doğuştan asker” olarak görüldüğü bir toplumda anti-militarizm nüvelerinin ortaya çıkışı, kuşkusuz 15 yıllık iç savaşın yol açtığı acılara

90- Tahakküm eden etnik grubun ironik bir şekilde kendi kurtarıcılara dönüştürmek istedikleri azınlığa hükmetmeye çalışması az çok demokrat bir gazete olan Radikal’ın Pazar ekindeki tartışmalarda fazlasıyla belirgindir. Benzer eğilimler İstanbul Bilgi Üniversitesinde düzenlenen Türkiye’nin Kürt Sorunu Konferansı boyunca da gözlemlenmiştir. Aynı şekilde Baş Gırışımı Grubu’nun ilk olarak devlete mi yoksa PKK’ye mi silahlan bırakma çağrısı yapacağı meselesinde ayrıştığı görülür.

91- Bianet, “Amaç Barışı Kuracak Toplumsal Örgütlenme,” (2007), <http://www.bianet.org/bianet/insanhaklari/90221-amac-barisi-kuracak-toplumsal-orgutenme>.

dayandırılabilir. Küresel eğilime uygun olarak, çok-kültürlülük (daha doğrusu azınlık kültürlerine estetize edilen bir ilginin gelişmesi) kentli elit arasında da popüler hale geldi. Hükümet tarafından verilen somut tavizler, Kürtçe bir televizyon (TRT 6) yayınına başlatmak ve üniversitelerde Kürtçe üzerine araştırma bölümlerinin kuruluşunu teşvik etmekte.

Bununla birlikte devlet otoriteleri, seçilmiş temsilciler ve geniş bir kamuoyu hâlâ, Türk/Kürt, terörist/barışçı ve tehdit/güvenlik gibi katı ikilikler üzerinden düşünmekte ve davranmaktadır. Bu durum, bölgesel dinamiklerin Türkiye’de Kürt hareketinin hareket alanlarının sınırlarını nasıl çizdiğine bakarak kısmi olarak açıklanabilir. Örneğin, PKK, son derece çatışmaya meyilli bir zemine sahip olan, özellikle petrol rezervlerinden dolayı emperyalist güçler için hâlâ müthiş çıkarların söz konusu olduğu bir bölgede, Ortadoğu’da faaliyet yürütüyor. Ortadoğu’nun geçmişine sonu gelmez iktidar mücadeleleri damga vurmuş olsa da, uzun süre Osmanlı’nın egemenliğinde kaldığı için bölge tarihsel olarak kendi kendini yönetme tecrübesinden yoksundur. Buna karşın, Orta Amerika ardı ardına emperyalist müdahalelerden payını almış olsa dahi, çeşitli geleneksel yerli komünal organizasyonlar ve çağdaş Meksika’nın kuruluşuna yol açan devrimci mücadeleler, kolektif isyan hareketleri için deneyim ve meşruiyet sağlayan bir temel oluşturmuştur.⁹² Türkiye’yi farklı kılan diğer bir sebep hiç kuşkusuz “Sevr sendromu” veya parçalanma korkusudur. Türk toplumunun geniş kesimleri I. Dünya Savaşı’nın sona ermesinden itibaren bu korkudan mustarip olmakta ve politikacılar da bu korkuyu istedikleri gibi ve istedikleri zaman kullanıp istismar etmektedirler.

AB üyeliğinin eninde sonunda demokratikleşmeyi getireceği umudu zayıflayınca, ülkenin ve bölgenin yukarıda ifade edilen çatışma meyline rağmen, herhangi bir temel değişikliğin dış yardım olmaksızın başarılması gerektiği su yüzüne çıktı. DTP’nin seçim başarısı, hâlihazırda kazanılmış demokratik alanları genişletmek ve tabana dayanan eksiksiz bir halk hareketine öncülük etmek için bir kaldıraç olarak kullanılabilirdi. Bu henüz gerçekleşmedi. DTP, 2007 seçimlerinden sonra yaptığı özelleştiride vizyon eksikliğini kısa ve öz olarak şöyle özetlemektedir:

Partideki çoğul yapı zenginliğe dönüştürülemedi. Radikal demokrasiyi kendimizden başlatmamız gerekirken, devlet neden demokratikleşmiyor diyerek şikayetçi pozisyonda kaldık.⁹³

Değiştirmek istedikleri iktidar yapıları içerisine kısırılan mevcut Kürt hareketi içerisindeki gruplar, bir bakıma devletin tek karar alıcı ve kaynak dağıtıcı mekanizma olarak merkeziliğini yeniden üretiyorlar. Örneğin onlar da “tarafklar” (Türkler ve

92- Maria Fernando Paz, “Searching for Root Causes: A Historical Background Sketch of the Protagonists of the Zapatista Uprising,” *Identities* 3, no. 1-2 (1996).

93- Bianet, “DTP: Ezilenlerin Sesi Olmayı Başaramadık,” (2007), <http://www.bianet.org/bianet/siyaset/100883-dtp-ezilenlerin-sesi-olmayi-basaramadik>.

Kürtler, devlet ve PKK) söylemini kullanmaya devam ediyorlar. DTP dâhil olmak üzere pek çok aktör taraflar arasında aracı olarak hizmet etmeyi önermektedir. Bu durum, kavramsal sınırları daha akışkan ve daha geçirgen kılmak yerine, bölünmüş bir toplum fikrini yeniden üretmektedir. Genel söylem; uygulanabilirlik, siyasi pragmatizm ve parti temelli politikadan müteşekkildir. Hareket tarafından yürütülen siyasi faaliyetler, imza kampanyaları, kitlesel gösteriler ve seçkinler arasında yapılan kapalı konferanslar veya çalıştaylardan ileri gidememektedir. Kürt hareketi ile Türkiye’de yaşayan diğer azınlıklar arasında ya çok zayıf bir ittifak vardır ya da hiç yoktur.⁹⁴ PKK liderliği tarafından teşvik edildiği aşikâr olan “Edi Bes e” kampanyası, Zapataların “Ya Basta” (yeter) sloganını benimsemiş olsa da, yalnızca Öcalan’ın özgürlüğünü talep etmektedir.⁹⁵

Bundan başka, ne Kürt elitleri tarafından ne de hareketin parçası olan sivil toplum kuruluşları tarafından neoliberal dönüşümün etkilerine karşı koymak için açıkçası hiçbir çaba harcanmamaktadır. Örneğin, Diyarbakır, özel sektör projeleri ve kâr avcılığı için bir merkez haline gelmektedir. Nüfusun ekonomik anlamda çaresiz olan kesimini neoliberal piyasa ekonomisinin ihtiyaçlarına göre disipline etmek için bol miktarda mikro kredi projeleri hayata geçirilmektedir. Zorunlu göç mağdurlarının ihtiyaçlarıyla ilgili altyapı projeleri ve düzenlemeler, köye dönüş projeleri, iktisadi ve sınai sorunlar, yoksulluk, eğitimsizlik, kadın sorunları ve sağlıkla ilgili sorunlar, hiç kimsenin alışılmışın dışında, katılımcı veya komüniter bir yaklaşımla ele almaya ihtiyaç duymadığı biyopolitik sorunlardır. Geçim ve istihdamın en büyük sağlayıcısının hâlâ devlet olduğu düşünülmektedir. Devlet, şiddet ve tehdit yerine, disipline edici pratikler ve tüketim kültürünün geliştirilmesi yoluyla toplumu boyun eğdirmeye meyilli projeler geliştirme eğilimindedir. Tarım sektörü üzerindeki neoliberal saldırıya karşı hiçbir alternatif sürdürülebilir tarım vizyonu tartışılmamaktadır.

Dolayısıyla yukarıda ifade edilen koordineli çabalar en iyimser görüşle elitist kalmakta; en kötümser görüşle ise devlet merkezli bir adalet ve demokratikleşme düşüncesinden kendisini ayırıştırılmamaktadır. Zapatistaların aksine, Kürtler vasıtasıyla gelişen yeni demokratikleşme hareketi alternatif bir siyasi ve ekonomik tasavvurdan yoksundur.

94- DTP’nin lideri Ahmet Türk, Kürtleri diğer azınlıklardan ayırmaktan çekinmiyor: “4000 yıldır bu topraklarda yaşayan 15 milyon Kürt Türkiye Cumhuriyeti’nin ana ayaklarını oluşturan iki halktan biridir.” (“Kürtler Azınlık Değildir.”).
95- Medyaname, “KCK Yürütme Konseyi Üyesi Duran Kalkan PKK Bundan Sonra Ne Yapacak Sorusunu Yanıtladı,” (2007), http://www.medyaname.com/tr/index.php?option=pek_content&task=view&id=1049&Itemid=1689, accessed on 5 September 2008. Öcalan’ın 2003’te “demokratik-ekolojik toplum” fikrini geliştirirken Zapatista ayaklanmasından çokça esinlendiği iddia edilir.

Zapatista / Özerklik Hareketi

Zapatistaları Kürt hareketinden ayıran, Zapatistaların nihai olarak hem liberalizm hem de neoliberalizmle uzlaşmayı reddetmesidir. Yukarıda tanımlandığı üzere, Zapatistaların alternatif siyasi vizyonu, daha geniş bir demokrasi kavramı ve pratiği geliştirmelerine olanak sağlamıştır. Ne kadar liberal olursa olsun, temsili demokrasi EZLN'nin nazarında yeterli değildir: “Zapatista demokrasi anlayışı, herkesle, hatta bizden farklı düşünenlerle bile aşağıdan kurulan bir demokrasi anlayışıdır. Demokrasi, yetkiyi her zaman ve her yerde halk için kullanmaktır.”⁹⁶ EZLN'nin boykot ettiği çeşitli seçimler, muhalif parti PRD'nin önemli ölçüde hüsrana uğramasına neden olmuştur. Buna rağmen, EZLN'nin Meksika toplumu içerisinde bir hizbin “temsilcisi” olmayı reddetmesinin nedeni, mevcut siyasi yapıların çözümden ziyade sorun yarattıkları; yoksulların, dışlananların ve ötekileştirilenlerin, ezilenlerin ve sömürülenlerin karşı karşıya kaldığı sorunlardan sorumlu oldukları inancıdır. Bu durum, solun neden Zapatista deneyimine kuşkuyla baktığını kısmen açıklar. EZLN'nin asli gayesi, devlet gücünü ele geçirmek ve bu gücü devrimci sonuçlar için kullanmak değil; ekonomik iktidar yapıları da dâhil olmak üzere tüm iktidar yapılarını değiştirmektir. Bu yapıları kullanmak, aslında onları meşrulaştırmak anlamına gelecektir. Zapatistaların mücadele düşüncesi, gücü burada ve şimdi kökten değiştirmeyi içermektedir. Bir başka deyişle, araçlar hedeflenen amaca uygun hale getirilmelidir. Hareketi yakından izleyen bir gözlemci, Zapatistaların siyasi vizyonunu, “tıpkı bir grup küçük parçacığın eski rejim tarafından örülen ağlardan kaçabilmesi gibi, “toplumcu” (lo popular) ve “meşru” (lo legitimo) olan arasında ahenk arayan incelikli bir yenilik” olarak yorumlamaktadır. EZLN'nin internette yayınlanan bildirileri, hareketin anti-neoliberal tutumuna dair yeterli retorik kanıt içermektedir. Fakat gerçekte neyin ne kadar değiştiğinin değerlendirilmesi gerekmektedir.⁹⁷

PKK'nin aksine EZLN başından itibaren uluslararası bir ilgi gördü. Taleplerini belirli bir sosyal veya etnik grupla sınırlı tutmadı; sadece Meksika'da değil her yerde bütün ezilen grup ve sınıfların sorunlarını kucakladığını iddia etti. EZLN'nin temel talepleri—özgürlük, adalet, demokrasi, onur— o kadar geneldi ki, davayla özdeşleşmeye ve davayı sahiplenmeye davetiye çıkarması kolay oldu.⁹⁸ EZLN'nin internet, basın bültenleri ve açık mektuplar kullanması, onlara “post-modern devrimciler” ünvanını kazandırmanın yanı sıra, hareketi Chiapas'ın sınırlarının ötesine yaymanın ustaca bir stratejisiydi. Kolombo'nun Amerika'yı “keşfetmesinin” 500.

96- EZLN, “Communiqué Regarding Elections,” (2000),

http://flag.blackened.net/revolt/mexico/ezln/2000/ccri_elections_june.html.

97- Antonio Garcia de Leon, “Chiapas and the Inverting of Established Orders,” *Identities* 3, no. 1-2 (1996): 267.

98- EZLN'nin ilk basın konferansında La Jornada'nın temsilciliğini yapan Gloria Munoz Ramirez'in kelimeleriyle: “Bu taleplere kim karşı çıkabilir? EZLN'nin sözcüsü konuşurken, hepimizin gözleri yaş dolmuştu.” San Cristobal'da yazarla mülakat, 21 Temmuz 2007.

Yıldönümü kutlamalarına karşı yapılan kitlesel protestolar, Latin Amerika'daki yerlilerin içinde yaşadıkları zor koşullara dair halihazırda bir ilginin doğmasına yol açmıştı.⁹⁹ Zapatistalar, elde edilmiş bu zemin üzerinden harekete geçerek on beş gün gibi kısa bir süre içerisinde binlerce insanın desteğini kazanmayı başardılar. 12 Ocak 1994'te, yaklaşık 100.000 kişi ordunun Zapatista ayaklanmasını bastırmasını engellemek amacıyla Meksiko City'deki Zocalo meydanında toplandı. Marcos'un "sivil toplum" olarak adlandırdığı yapılara çağrısı, hem EZLN'nin zayıf donanımlı silahlı güçlerinin bu "dış" desteğe ne kadar bağımlı olduğunun, hem de bu çağrının Marcos'un ihtiyaç duyduğu "sivil toplumu" nasıl yarattığının göstergesidir.

Bu hareketin ağını mevcut sınırlarının ötesine doğru genişletmesinin ve "ölçek atlamasının" mükemmel bir örneğidir. Bosco'nun Plaza de Mayo Anneleri'yle ilgili olarak öne sürdüğü gibi, bu bağlantılar, hareketin "yerelde yararlanamadığı önemli kaynakları elde etmek için başka mekanlardaki ağları harekete geçirmesine" yardımcı oldu.¹⁰⁰ Bu bağlantılar fiili olmaktan ziyade sanal bağlantılar iken, Zapatistalar tarafından 1996 yılından beri periyodik olarak tertip edilen uluslararası buluşmalar (encuentros), ölçeği büyümüştür. Dolayısıyla bölgesel (Chiapas) ve küresel (özellikle Latin Amerika fakat aynı zamanda Avrupa ve Güneydoğu Asya) ağlar arasında birebir fiziksel temas da sağlanmıştır.

Dünyanın başka yerlerindeki aktivistlerin ve kolektiflerin Zapatista davasını desteklemesi, Zapatistaların farklı coğrafyalardan ve kültürlerden her kesimden insanların hayallerini yakalayan bir örnek, bir model haline geldiğini gösterir. Couch'un çarpıcı bir biçimde dile getirdiği gibi, küreselleşme karşıtı hareket bu örnekten çok fazla etkilenmiştir.¹⁰¹ Wallerstein daha da ileri giderek şunu iddia eder:

Eğer son beş yılda Güney Amerika ülkelerinin çoğunda sol veya halkçı hükümetler iktidara geldiyse, Zapatista örneği fitili ateşleyen gücün parçasıdır. Eğer Seattle'deki protestocular, Dünya Ticaret Örgütü'nün 1999 toplantısını engelleyebilmişlerse ve Cenova, Quebec ve başka yerlerde ve bu yıl Gleneagles'te benzeri gösteriler devam ettirmişse, Zapatistalardan azımsanmayacak derecede ilham almışlardır. 2001 yılında başlayan bu yeni sistem karşıtı mücadele Dünya Sosyal Forumu ile taçlandırıldığında, Zapatistalar artık bir kahramanlık modeli teşkil etmekteydiler.¹⁰²

99- John Ross, *Rebellion from the Roots: Indian Uprising in Chiapas*, Monroe, Main: Common Courage Press, 1995, 55-57.

100-Bosco, "Madres de Plaza de Mayo," 319.

101 Jen Couch, "Imagining Zapatismo: The Anti-Globalisation Movement and the Zapatistas," *Communal/Plural* 9, no. 2 (2001).

102- Immanuel Wallerstein, "The Zapatistas: The Second Stage," *Commentary* no. 165, 15 July 2005, <http://fbc.binghamton.edu/165en.htm>.

Zapatista hareketi, liberalizme ve neoliberalizme “herhangi bir alternatif yoktur” düşüncesine meydan okuduğu ve demokrasiyi şu şekilde tanımladığı için takdir görmektedir:

(1) vatandaş gücüne dayanan, temsili bir yapı olmaksızın kararların ortaklaşa alındığı siyasal bir demokrasi; (2) ekonomik gücün yurttaşlar arasında eşit dağıtımını sağlayan yapılar ve ilişkilerden oluşan ve mahalleler/topluluklar temelinde inşa edilen halk konfederasyonlarının üretim araçlarının mülkiyetini/yerel vergilendirmeyi yeniden düzenlediği ekonomik bir demokrasi; (3) toplumu doğayla yeniden entegre etmeyi amaçlayan ekolojik bir demokrasi, ve (4) sosyal alanda demokrasi (iş yerlerinde, eğitimde, evde vb.).¹⁰³

EZLN mücadelesinde eksik kalan boyut, ayaklanmanın altıncı aşaması olan Öteki Kampanya'nın düzenlenme sebebi olan ulusal düzeydi. Soru, EZLN'nin Meksika'nın geri kalanını harekete geçirmede gerçekten ne ölçüde başarılı olduğudur. Zapatistalar inşa ettikleri küresel mekânı neoliberalizm karşıtı duruşlarına borçlu olmalarına rağmen ve bu duruş herhangi bir hareketin sürekliliği için hayati olmasına rağmen, yeni sermaye birikim yapılarının bulunduğu koşullarda, ulusal düzeyde sağlam bir yerin kazanılması daha az hayati değildir. Zapatistaların tabana dayalı bir hareket olmasından dolayı hayatidir. Eğer hareket, Meksika'nın yozlaşmış politik ekonomi düzeninden zor yoluyla koparıp aldığı zemini korumayı başaramazsa, yaşamlarını iyileştirmeye kalktığı yerli halklar arasındaki desteğini kaybetmeye mahkûmdur. Bir başka deyişle, EZLN'nin Meksika'daki mevcut güç mekanizmalarını değiştirmeyi başaramaması, küresel çapta belki de devam edecek olan sembolik ve birleştirici uzama rağmen, kendi inşa ettiği fiziksel mekânda boğulmasına yol açacaktır.

Bariş konvoylarından ve sembolik marşlardan başka, Zapatistaların Meksika siyasi arenasında yarattığı daha somut farklardan biri, 1999 yılında gerçekleştirilen “Yerli Halkların Haklarının Tanınması için ve İmha Savaşına Karşı Ulusal İstişare” idi. Bu, Meksika tarihinde ilk bağımsız yerli halkları organizasyonuydu. Meksika'daki toplantıya (Consulta) üç milyondan fazla insan katıldı ve buna paralel olarak ABD'deki Meksikalılar da çeşitli istişareler gerçekleştirildi. Bu durum, “ulusal (ve ulus ötesi) düzeyde katılımcı demokrasiyi örnekleyen ve Chiapas'ın askeri ve enformasyon kuşatmasını delen bir etkiye” sahipti.¹⁰⁴ “İtaat ederek yönet-

103- Iain Watson, “An Examination of the Zapatista Army of National Liberation (EZLN) and New Political Participation,” *Democracy and Nature* 8, no. 1 (2002): 66.

104- Richard Stahler-Sholk, “Globalization and Social Movement Resistance: The Zapatista Rebellion in Chiapas, Mexico,” *New Political Science* 23, no. 4 (2001): 503.

mek” felsefesine bağlı olan EZLN, sivil toplumla bu türde pek çok istişare organize etti. Dolayısıyla Zapatistaların, farklı bağlamlarda mücadele eden diğer gruplar tarafından örnek alınan örgütsel bir miras bıraktığını ileri sürmek mümkündür.

Yasal düzeyde San Andres Anlaşması, uygulama sürecinde “yasama oyunlarına”¹⁰⁵ mustarip olmasına rağmen, taleplerin sürdürülmesini sağlayan bir zemin oluşturdu; ancak yerli toplulukların taleplerini karşılamakta yetersiz kaldı. Yerli halkların kültürel ve toprağa ilişkin haklarının tanınması yönündeki siyasi irade yoksunluğu, içerdiği ekonomik boyut dikkate alınmadan tam olarak kavranamaz. Bu durumu Higgins şöyle ifade eder:

Meksika’da barış sürecinin önündeki bir engel olarak neoliberal yönetimselliğin önemi küçümsenmemelidir. Neoliberalizm açısından, Cocopa’nın [Chiapas’taki Barış ve Uzlaşma Komisyonu, çok partili yasama organı] önerdiği yasa teklifi, Meksika’nın yerli haklarını etkin biçimde korumanın bir aracıydı. Yerli kültürün sadece yaşamakla kalmayıp, muhtemelen gelişip serpilmesine olanak sağlayacak hem yasal hem de pratik mekanizmalar oluşturma girişimiydi –ve bu vesileyle yatırımcıların ve özel şirketlerin, Meksika’nın hem insan hem de maddi kaynaklarından yararlanma yetkilerine kısıtlamalar getirildi.¹⁰⁶

EZLN, başlangıçtan itibaren siyasi sorunlarla ekonomik sorunları birbirine bağlamıştı. Toprak reformu yönetmeliğinin 1992 yılında yürürlükten kaldırılması, “bardağı taşıran son damlaydı”.¹⁰⁷ Chiapas aslında 1917’de başlatılan devrimci toprak dağıtımını tasarısının dışında tutulmuştu. 1930 yılında bölgedeki yerli nüfuslara nihayet toprak verildiğinde, yerlilere düşen pay özellikle dik yamaçlardaki en kötü araziler oldu. İspanyol çiftlik sahipleri devasa arazilere sahip olurken, toprak için talep patlaması nedeniyle Los Altos yerlileri ovadaki Lacandon ormanlık arazisine yerleştiler.¹⁰⁸ Nick Henck’in ikna edici bir şekilde ileri sürdüğü üzere, yerel nüfusun silahlı bir ayaklanmaya katılmak için kandırılmasına gerek yoktu, çünkü güçlü toprak sahiplerinin şiddetine karşı köylülerin derhal korunmaları gerekiyordu.¹⁰⁹

Bununla birlikte Tarık Ali’ye göre, Zapatistaların “iktidarı ele geçirmeden dünyayı değiştirmek” felsefesi, egemenlik biçimlerini tehdit etmemesi nedeniyle hiçbir somut kazanım sağlamayan “ahlaki bir slogan”dan başka bir şey değildir.¹¹⁰ Bir

105- Nicholas P. Higgins, “Mexico’s Stalled Peace Process: Prospects and Challenges,” *International Affairs* 77, no. 4 (2001): 898.

106- Age. 900

107- George A. Collier, “Zapatismo Resurgent. Land and Autonomy in Chiapas,” *NACLA Report on the Americas* 33, no. 5 (2000): 20.

108- Ross, *Rebellion from the Roots*, 69-70.

109- Henck, *Subcommander Marcos*, 84.

110- Aktaran, Neil Harvey, “Inclusion through Autonomy: Zapatistas and Dissent,” *NACLA Report on the Americas* 39, no. 2 (2005): 14.

Zapatista çiftçisinin “soğuk savaşa [...] bizi yavaş yavaş öldüren ucuz fiyat savaşına”¹¹¹ benzettiği Puebla-Panama Planı, devlet destekli kudretli bir neoliberal özelleştirme ve sömürme planı olarak hâlâ bölgenin tepesinde sallanmaktadır. Fakat çökelti sürecini göz önünde bulundurduğumuzda, hiçbir somut kazanımın olmadığını söylemek hata olacaktır. Örneğin işçi sendikaları ile Zapatistalar arasında herhangi bir temas olmadığı düşüncesi, EZLN'nin sendika liderleri üzerindeki etkisini gözden kaçırır. Meksika'nın bağımsız sendikaları üzerine yapılan bir araştırmanın ortaya koyduğu üzere, işçiler ile EZLN üyeleri arasında temaslar olmuştur. Bir sendikacının sözleriyle:

Yaklaşık bir yıl önce işçiler ile Zapatista ordusunun yerlileriyle güzel bir karşılaşma yaşandı [...]. Bu karşılaşmadan itibaren Zapatista ordusuyla işçilerimiz arasında güçlü bağlar oluştu, o günden bu yana aramızdaki dayanışma giderek arttı. İşçi arkadaşlarımızı Zapatistalara elektrik hizmeti vermek üzere gönderdik; bunu kendi kendimize yaptık. Kabloları ve jeneratörleri ve ihtiyaç duydukları her şeyi alıp götürdük ve elektrik kullanabilmeleri için onlara bırakıp döndük.¹¹²

Daha da ötesi, Zapatistaların tabanla istişareler yoluyla politika yapma ve farklı fikirlere saygı duyma yaklaşımı, öncesinde hiyerarşik bir yapıya sahip kurumları karar alma konusunda etkilemiştir. Gene bir sendika liderinden alıntı yaparsak:

Birbirimizi daha çok dinlemeye çalışıyoruz; bu değişiklik bir günde meydana gelmedi, bu bir değişim sürecidir. Örneğin şimdi bağımsız sendikaların büyük çoğunluğu San Andres Anlaşması için ve aynı zamanda kendi ihtiyaçları ve talepleri için savaşıyorlar, dolayısıyla şimdi ortak talepler üretiyoruz.¹¹³

Özerklik deneyiminin Chiapas'ta Zapatista bölgesinde yaşayan yerlilerin yaşamı üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu ileri sürmek mümkündür. Önceden hastane ve okul olmayan yerlerde hastane ve okullar inşa edildi. Temmuz 2007'de Üçüncü Galaksiler Arası Buluşmada Zapatistaların bir sözcüsüne göre, Oventic Caracol'unda bir okulun yapılmış olması, hükümeti de komşu köyde iki okul yapmaya sevk etmiştir: “Fakat bu okullarda ya öğretmen yoktur ya da mevcut öğretmenler eğitim veremeyecek kadar sarhoştular.” Topluluklar çocuklara öğretecekleri konuları kendileri belirliyorlar (örneğin, Roberto Barrios'ta matematik, yerli dili

111- Harvey'nin gerçekleştirdiği mülakat, Age., 15

112- Alex Khasnabish'in gerçekleştirdiği mülakat, “Moments of Coincidence: Exploring the Intersection of Zapatismo and Independent Labour in Mexico,” *Critique of Anthropology* 24, no. 3 (2004): 266.

113- Age. 272

ve kültürü, topluluğun tarihi ve doğa bilimleri öğretiliyor). Hiç kimse sınıfta kalmıyor, çünkü her öğrencinin kendine özgü öğrenme ritmine sahip olduğu varsayılıyor. Zapatistalar not verme sistemini daha komüniter değerlendirme yöntemi ile değiştirdiler: “Not verme yöntemini kullanmıyoruz, çünkü hiç kimse bir başkasından daha fazla ya da daha az bilgiye sahip değildir.” Promotores olarak adlandırılan eğitmenler, Zapatista kliniklerinde veya okullarında hizmet vermek üzere seminer veya çalıştaylarda eğitilmektedir. Söz konusu eğitmenlerin giderleri Meksika hükümeti tarafından değil, Avrupadaki Zapatista dayanışma grupları tarafından karşılanır. Mevcut durumda çokça ihtiyaç duyulan bir aş programına başlanmıştır. Toplulukların çözdükleri bir başka sorun ise insan artıklarının ortadan kaldırılmasıdır. Her municipalityda (belediyede) sağlık, eğitim, tarım, adalet ve hazine sorumluluğu komisyonlar vardır. Yerli halk Caracol’larda kurdukları kanalizasyon sisteminden gururla bahsetmektedirler (Örneğin Oventic’te bu yaz 2000’den fazla insana hizmet verildi) ve dışıkları gübre olarak kullanmayı düşünmektedirler. Çiftlik sahiplerinin epeyce arazisine el konmuştur. Hükümet görevini yerine getiremediği için, yeni doğan çocukları kaydetmek üzere topluluklar içinde nüfus daireleri kurulmuştur. Kısacası, topluluklar “yaparak öğrendiklerini” (aprendiendo en practicando) doğruluyorlar.

Kaynakları bir araya toplama ihtiyacı bir dizi feminist uygulamaları da ortaya çıkarmıştır: kadınlar üretime ve pazarlama sürecine tam olarak katılıyorlar ve gelirin harcanması konusunda söz sahibiler. Örneğin alkol istismarı konusunda kaygılarını yüksek sesle dile getirdiler. Kocaları alkol dolayısıyla büyük zorluklarla kazanılan parayı boşa harcamakla kalmayıp, aynı zamanda sarhoşken eşlerini dövüyorlardı. Zapatistaların kontrolündeki bölgelerde alkolün yasaklanmasının nedeni budur. Zapatistalar, ayrıca kadınlara kendi eşlerini seçme ve çocuk sayısına karar verme hakkını tanıyan Devrimci Kadın Yasasını çıkarmıştır.¹¹⁴ Başka bir cephede, Zapatista kadın kooperatifleri tarafından işlenen ve satılan geleneksel gömleklerin üzerinde, yapan kişinin adını ve gömleği üretmek için kaç saat çalıştığını gösteren bir etiket bulunur. Çok açık ki, bu, Marx’ın “meta fetişizmi” olarak adlandırdığı olgunun etkisini azaltan anti-kapitalist bir uygulamadır.

Kısacası, Zapatista hareketi, olağan dışılıktan günlük yaşama doğru bir kayış yaşamaktadır. Meksika’da yerel politik arenadaki yeri, kuşkusuz ki başka yerlerdeki aktivistler üzerinde sahip oldukları kalıcı etkiye denk değildir. EZLN, ezilenleri ulusal çapta bir hareketin çatısı altında birleştirmek için Meksika’yı dolaşmayı

114- EZLN, “Revolutionary Women’s Law,” in *The First World, Ha Ha Ha! The Zapatista Challenge*, ed. Eliane Katzenberger (San Francisco: City Lights, 1995). Ayrıca bkz. Elena Poniatowska, “Women’s Battle for Respect: Inch by Inch,” *The Zapatista Reader* içinde ed. Tom Hayden (New York: Thunder’s Mouth Press/Nation Books, 2002); ve R. Aida Hernandez Castillo, “Zapatismo and the Emergence of Indigenous Feminism,” *Dispatches from Latin America. On the Frontlines against Neoliberalism* içinde, ed. V. Prashad and T. Ballvé (Cambridge: South End Press, 2006).

amaçlayan Öteki Kampanya boyunca nispeten bir ataletle karşılaştı. Zapatistalar artık “içe” döndüler; deyim yerindeyse özerkliği gerçekleştirmekle uğraşmaktalar. Bir yorumcu, bu durumu Zapatistaların koşullara uyum sağlamada gösterdiği başarısızlığın işareti olarak görüyor: “neoliberal devletle herhangi bir ilişkiyi radikal bir şekilde reddediş, diğer sosyopolitik alanlarda mücadele edenlerle sembolik olarak ve günlük politik uygulamada birleştiği ölçüde çekiş gücü kazanır”.¹¹⁵ Bu tür eklememelerin birleştirilmesi olasılığı gerçekten de zayıf görünmektedir, çünkü Meksika hükümetinin dört başı mamur neoliberal stratejisi, Chiapas dışındaki bölgelerde çok az dirençle karşılaşmaktadır.

Sonuç yerine

Hem Kürt hareketi hem de Zapatistalar “zorunluluk” söyleminin saldırısı altındadırlar – özelleştirmenin, yersizleştirmenin ve metalaştırmanın zorunluluğu veya ulusal güvenliğin, bireysel güvenliğin, kent güvenliğinin zorunluluğu gibi. Türkiye’nin güneydoğusunda askeri operasyonlar hâlâ bir seçenek iken, Chiapas’ta paramiliter operasyonlar hız kazanmaktadır. Fakat yerel halka boyun eğdirmek için, neoliberal tarım ve sosyal politikaları aracılığıyla daha kurnaz bir strateji de devreye sokulmaktadır. STK’lar Türkiye’de bu sürecin ayrılmaz parçasıdır. Zapatistalar, Chiapas’ta STK’ların faaliyetleri üzerinde denetim geliştirmeyi başarırken, çok uluslu şirketler, kereste ve su gibi doğal kaynakları ele geçirmek için bölge üzerinde rekabet halindedirler.

Şüphesiz, Kürt hareketinin hem Türk siyasetini hem de Türkiye’de yaşayan Kürtlerin yaşamını değiştirdiği söylenebilir. Eğer uzlaşmacı olmayanlar mevcut siyasi sürece müdahale etmezlerse, Kürt kimliğinin eninde sonunda “normalleşmesi” güçlü bir ihtimaldir. Bu muhtemelen ülkede hukuki ve kültürel yapıları demokratikleştirerek önceki normları ve tahayyülleri, daha esnek tanımlanmış norm ve tahayyüllerle takas edecektir. O zaman bir domino etkisi başlayabilir ve diğer kimlikler (Ermeni, Yahudi, Arap) ve inançlar da (Alevi, Yezidi) özgürlüğe kavuşabilir. Bu iyimser senaryoda Türkiye’de sahici özgürlükçü bir demokrasi gelişebilir ve hatta Türkiye AB’ye kabul edilebilir.

Fakat bütün bunlar gerçekleşse bile, neoliberal reformların etkisi altında kırsal bölgelerin boşaltılmasını durdurmak için neler öngörülmektedir? Mevcut durumda sunulan mikro kredi projesinden başka, Güneydoğudaki Kürt köylülerinin gelir kaynağı neler olacaktır? Bu durum, Diyarbakır’ı turizm cazibesi haline getirmek amacıyla şehrin eski surlarına bitişik olan semtlerin “temizlenmesini” nasıl engelleyecektir? O semtlerde—çoğu, ordu tarafından köylerin boşaltılmasıyla göç edenlerin yaşadığı yerlerdir— ikamet edenlere makul bir gelecek sağlamanın garantisi ne

115- Charles Hale, “Rethinking Indigenous Politics in the Era of the ‘Indio Permitido,’” *Dispatches from Latin America. On the Frontlines against Neoliberalism* içinde, ed. V. Prashad and T. Ballvé (Cambridge: South End Press, 2006), 277.

olacaktır? Yerel bir aktivistin sorduğu gibi “Diyarbakır nerede biter, İstanbul nerede başlar?” Hangi sosyal mekanizma, göç etmiş Kürtlerin çöp toplamak üzere Türkiye’nin batısındaki büyük kentlere gönderilen çocuklarının kaderini değiştirecektir? Hatta kendiliklerinden bu sektörde çalışmaya başlayan kâğıt toplayıcıları, belediyelerle işbirliği yaparak onları çok kârlı bir sektör olduğu aşikâr olan atık sektörünün dışına atmaya çalışan çok uluslu şirketlere karşı nasıl korunacaktır? Bunların arasında dışlananları, marjinalleştirilenleri, damgalananları kim temsil edecektir? Hangi siyasi kanallar aracılığıyla kendi seslerini duyurabileceklerdir? Onları kentsel planlama ve diğer islah projeleri yoluyla kaybolmaktan kim ve ne koruyacaktır? Ve eğer bu sorulara doğru yanıtlar bulunamıyorsa, “Kürt sorunu” çözülmüş olacak mıdır?

Bu sorularla birlikte daha pek çok soru değerlendirme kriterlerini bulanıklaştırmaktadır. Şöyle ki, alternatif bir siyasi ve ekonomik vizyona sahip olmaksızın herhangi bir sosyal hareketin gerçekten halk tabanına dayanan demokrasiyi güçlendirip güçlendiremeyeceğine dair zihinlerde kuşku uyandırmaktadır. Zapatistalar da ulusal çapta bir ittifak kuramayabilir ve fiziksel alanda boğulabilir. Fakat o halde bile geride bir mücadele felsefesi ve yöntemi olarak Zapatismo kalacaktır. Zapatista gibi hareketler, yalnızca özel sorunlarla ilgili mücadelelerde değil, aynı zamanda belirli ilişki ve dayanışmalarda mevcut olan özgürlükçü potansiyelin farkında olan mücadelelerde de konvansiyonel siyasi aktörlerin hesaplarında kayda değer bir yeri olmayan yapılar, süreçler ve insanlar arasındaki bağlantıları farkedip, yaratıcı bir şekilde hareket etme kapasiteleri ile ayırt edilebilirler.¹¹⁶

Gerçekten de, bu araştırmayı Zapatismo’nun Meksika dışındaki tahayyüllerde açtığı alan olanaklı kılmıştır.

116- Rob B. Walker, *One World, Many Worlds: Struggles for a Just World Peace, Explorations in Peace and Justice* (Boulder, Colo.: Lynne Rienner, 1988), aktaran Watson, “An Examination of the EZLN,” 71.

Güncelleme

İstanbul, 3 Haziran 2011

2009 yılının başında Kürt hareketi ile Zapatistaları kıyasladığımda, demokratik özerklik mevzuu henüz gündemin bir parçası değildi. Yazıda dolayısıyla Kürt hareketinin alternatif siyasal ve ekonomik bir vizyon üretmediği tespitinde bulunuyordum. Bu 2009 başı için geçerli bir tespit idiyse de, artık Kürt hareketinin farklı bir noktada olduğunu kabul etmek gerekir.

Bugün bulunulan noktayı, Demokratik Toplum Kongresi'nin (DTK) serüveni üzerinden okumak anlamlı olacaktır. 2007'de Anayasa Mahkemesi DTP'yi kapatmayı tartıştığı sıralarda kurulan DTK, DTP'li milletvekilleri, belediye başkanları, gençlik ve kadın örgütlerini bir araya getirmenin dışında, bölgedeki diğer partilerin (Hak-Par ve KADEP gibi), ve sivil toplum ve meslek örgütlerinin temsilcilerini de içeriyor. DTK ilk kongresinden itibaren "demokratik özerklik" modelini kamuoyuna sunduysa da, 2009'a kadar alternatif bir vizyon geliştirmek ve bunun somut adımlarını atmak yönünde yeterince irade gösteremedi. Haziran 2009'da düzenlenen 3. Olağan kongresine 600 delege ve 98 belediye başkanı katılınca yeniden canlanan arayışlar, bir dizi kongre ve çalıştayla devam etti.¹¹⁷ Ancak DTP'nin kapatılması ve seçilmiş belediye başkanlarının yeni kurulan BDP'ye geçmesinin hemen ardından, DTK hakkında soruşturma başlatıldı. DTK Eşbaşkanı Hatip Dicle ve 8 BDP'li belediye başkanı terörle mücadele ekipleri tarafından gözaltına alındı. ANF'ye göre Aralık 2009 ve Ocak 2010'da tutuklanan DTP'lilerin sayısı 1500'ü buldu.¹¹⁸

Buna rağmen DTK, Ağustos 2010'daki kongresinde özerklik modeli ile ilgili bir açıklama yaptı. Açıklamada iki yenilik vardı. Bunlardan ilki, özerklik projesinin 1921 Anayasasına dayandırılmasıydı. Zapatistaların Meksika'nın bağımsızlaşmasında etkin rol oynayan halk önderi Emiliano Zapata'yı örnek almalarında olduğu gibi, burada da mevcut siyasetin eleştirisi tarihteki kurucu bir âna referansla meşrulaştırılıyordu. Buna göre 1921 Anayasası hem Kürdistan'ın özerkliğini tanıyor, hem de yerel yönetimlerde özerklik ilkesini benimsiyordu. İkinci yenilik, farklı ülkelerdeki (İspanya, Almanya, İtalya, ABD, İngiltere, Rusya, Çin, Hindistan) deneyimlere referans verilmesiydi. Demokratik özerklik projesi böylece hem tarihi bir eksene, hem de bu coğrafyayı aşan idari yapılar yelpazesine oturtuldu. Ancak

117- 2009 Temmuz'da "Birlik ve Çözüm Çalıştayı", Eylül'de Barış Mitingi, Ekim'de "Kürt Meselesinde Anayasal Öncelikler Çalıştayı", Aralık'ta "Demokratik, Katılımcı, Ekonomik Politikalar Çalıştayı" toplandı. 2010 Şubat'ta "İnanç Çalıştayı" ve "Müzakere ve Çözüm Deneyimleri Konferansı" düzenlendi.

118- ANF, 27.01.2010: <http://www.firatnews.org/index.php?rupel=nuce&nuceID=20743>

DTK açıklamasında mevcut siyaset kalıplarına özgü tabirler (“vatan”, “cumhuriyet”, “yerel yönetimler” ve “anayasa” gibi) kullanmaya devam ediyordu.

20 Ağustos'ta Öcalan, avukatları aracılığıyla yaptığı özerklik açıklamasında, ulus devlet sistemini ve kapitalizmi eleştirerek, var olanlardan farklı bir siyaset modeline işaret etti.¹¹⁹ Sadece Kürtlerin yaşadığı coğrafi uzam için değil, tüm Türkiye için alternatif katılımcı idari yapıların oluşmasını öngören bu vizyona göre, halk sadece yerel meclisler aracılığıyla değil, aynı zamanda kapitalizmi aşındıracak bir halk ekonomisiyle de kendi kaderini tayin etmeliydi.

5 Aralık 2010'a gelindiğinde, gerek KCK operasyonları adı altında devam eden tutuklamalar, gerekse bu konuda irade ve deneyim eksikliğinden dolayı DTK henüz bu yönde somut bir adım atamamıştı. Bir özeleştiride bulunmak gereği hissedildi:

"Toplantımızda yapılan diğer bir tespit ise, Kürt halkının sürdürdüğü demokratik mücadele ile temel gündemi belirlerken, demokratik çözümün yegâne yolu olan demokratik özerkliğin inşa çalışmalarında Kongremizin örgütlenme komisyonlarının bu duruma denk gelecek bir mücadele temposu yakalamamış olmasıdır. Halkımıza yönelik yürütülen askeri, siyasi ve kültürel soykırım politikalarına karşı demokratik özerkliği istenilen düzeyde hayata geçirememek, kapsamlı bir demokratik halk mücadelesinin yeterli düzeyde gelişmesini sağlayamamıştır."¹²⁰

Bu süreçte hiç bir somut adım atılmamış değildi elbet. DTK, Aralık 2009'da alternatif anti-kapitalist bir ekonominin temellerini tartışmak üzere bölgeden ve ülkenin dört bir yanından katılımcıları Diyarbakır'a çağırılmıştı. Burada kooperatifçilik ve komünal üretimden, kapitalizme yenik düşmeyen bir bölgesel kalkınma perspektifine kadar birçok konu gündeme geldi. Bunlar ufak adımlarla da olsa birkaç beldede fiilen denenmeye başlandı. Diğer yandan kadınlar BDP başkanlığında bir Kadın Meclisi kurarak, örgütlenme yoluna gittiler. Türkiye'deki diğer kadın mücadeleleriyle ortaklaşma kurmakta gecikildiği tespiti üzerinden hareketle, “kadının demokratik anlayışının” toplumu örgütlemeye daha fazla devreye girmesi yönünde irade belirttiler.¹²¹ Ayrıca devletin sunduğu sağlık hizmetine alternatif olarak halkçı bir sağlık sisteminin geliştirilmesi yönünde ilk toplantılar yapılmaya başlandı.

2010 sonunda kent ve mahalle meclisleri kurma çalışmalarını hızlandıran DTK, nihayet, 19 Aralık 2010'da demokratik özerklik projesinin içini dolduracak önerileri sundu. Muğlak ifadelerle ve aceleci bir şekilde kaleme alınmış olsa da,

119- ANF, 20.08.2010: <http://www.firatnews.org/index.php?rupel=nuce&nuceID=31636>

120- ANF, 05.02.2010: <http://www.firatnews.org/index.php?rupel=nuce&nuceID=36979>

121- ANF, 31.10.2010: <http://www.firatnews.org/index.php?rupel=nuce&nuceID=35396>

Diyarbakır'da okunan demokratik özerklik metninin ruhu Latin Amerika'daki ilerici grupların mücadelelerinin pek uzağına düşmemekteydi. Özerklik projesi, ekonomik anlamda sol bir vizyon içeriyor, siyasal anlamda ise katılımçılık ilkesi esas alınıyordu. Dikkate değer diğer bir boyutu ise, sadece Türkiye'nin demokratikleşmesinde referans alınacak bir model olarak önerilmesinin ötesinde, Kürt sorununun barışçıl çözümüne katkı değerini de taşımasıdır.

BDP'nin demokratik özerkliği kurulmasını daha çok belediyelere, yani yerel yönetimlere bağlayan kitapçığında "doğrudan demokrasi" ilkesinin telaffuz edilmesi, ne devletten vazgeçildiği, ne de temsili demokrasinin açtığı dar siyasal alanla yetinileceği izlenimini yaratmaktadır.¹²² Zapatistaların özerklikten anladığından daha az radikal olan bir noktadan hareketle, "yerinden yönetim" terimiyle ifade edilecek yönetsel bir yapı hedeflendiği anlaşılıyor. Ayrıca iki dilliliğin toplumsal yaşantıda örülmesi açısından belediyelerde tabelalar Türkçe ve Kürtçe olarak değiştirilmiş, esnafa Kürtçe etiketler dağıtılmıştır.

Tüm bu gelişmeleri değerlendirmek gerekirse, Kürt hareketi tarafından son dönemde geliştirilen demokratik özerklik modeli kısmi olarak başarılı sayılabilir, ancak bazı engeller henüz aşılmamıştır. Devlet, KCK davaları kisvesi altında özerklik projesine müthiş darbeler vurmaya devam etmektedir. Kürt sorununun çözümünde artık militarist yaklaşımın fayda etmeyeceği konusunda görünürde bir görüş birliği olmasına rağmen, askerlerin yerini savcılar ve polis alınca, olağanüstü hal ilan etmeye gerek kalmadan olağanüstü gözaltı ve tutukluluk halleri yaratılmaktadır. Güvenlik veya terörle mücadele gibi çeşitli kılıflara bürünebilen keyfi soruşturma ve gözaltıların sayısındaki çarpıcı artış, hak söyleminin altını boşaltmakta, hakları askıya almaksızın normalleştirilen bir hukuksuzluk düzlemi yaratılmaktadır.¹²³

Ancak Kürt hareketi cihetinde de bazı sorunlar mevcuttur. Kitle halinde düşünmenin ve hareket etmenin belli avantajları ve dezavantajları vardır. Avantaj olarak, birlikten doğan gücü sayabiliriz. Bölgede siyasi bilincin çok gelişmiş olması, yaşanan baskının bir kader olmadığına dair inançla oluşturulan irade ve seferberlik çok önemlidir. Ancak önder siyasetinin ötesine tam anlamda geçilememesi, üç büyük iktidar kaynağının nasıl bertaraf edileceği yönünde bir belirsizlik oluşturmaktadır: sermaye, silah ve toprak.

122- Barış ve Demokrasi Partisi, Özgür Demokratik Yerel Yönetimlerle Demokratik Özerkliğe, İstanbul, Gün Matbaa, 2011.

123- Bu, Uluslararası Af Örgütü'nün 2011 Türkiye raporuna da yansımıştır:

<http://www.amnesty.org/en/region/turkey/report-2011>

İlk olarak, silahlı örgütün demokratik özerkliğin kurulmasındaki yeri ne olacak sorusu bakidir. Kürt sorunu kadar ülkenin tamamına sirayet etmiş bir meselenin çözümü, özerklik dışında, gerillayı sivilleştirerek bir iradenin oluşturulmasına da bağlıdır. Sivilleşmek için 1990'dan beri gayet somut adımlar atmış olan bir hareketin eninde sonunda çoğulculuşacağı, son dönemde ortaya atılan demokratik özerklik projesinin inisiyatifi halka devretmeyi ve silahları nihayetinde bertaraf etmeyi amaçladığı aşıkardır. Ancak bunu fark eden iktidar mercileri, "terörist" söyleminin gördüğü faydalı işlevi kaybetmemek için savcılar devreye sokmakta ve silahlı örgütü sürekli olarak tepkisellik pozisyonuna itmektir. Bölgede oy kaygısıyla oynanan oyunların arasında, demokratik özerkliği bir tehdit olarak algılamış olan Kürt sermayesinin AKP saflarına katılması da vardır. Sermayedarların ve dindar Kürtlerin bir kısmının hareketten uzaklaşması da silahlı örgütün elini toplumsal yapılardan çekmesini engellemektedir. Tehdit siyasetine başvurmayı etik olarak reddeden bir noktaya gelinemediğinin en hazin göstergesi, Kasım 2009'da yazar ve Kürt aydını Orhan Miroğlu'na yapılan baskıdır.¹²⁴ Zorla kepenk kapatılması veya referandum boykotuna zorla uyulmasının sağlanması gibi söylemler, demokratik özerkliğin temel felsefesiyle tezat oluşturmaktadır. Silahlara sahip olmayan bölge halkının kendi kararlarını almasının fiiliyatta nasıl gerçekleşeceğine dair henüz somut bir işaret yoktur dolayısıyla.

Keza, demokratik özerkliğin şimdilik en belirgin olarak kentlerde inşa ediliyor olması, mekânsal olarak iki sıkıntı doğurmaktadır. Birincisi, sermaye ve piyasa eksenli olmayan bir kent ekonomisi kurulması için çok yol kat etmek gerekir. Kentler küresel ekonominin önemli rant ayaklarından biri olageldiği için, halkın kendi öz kaynaklarını kullanarak piyasaya alternatif üretmesi zordur. Bu konuda yaratıcı fikir geliştirebilmek üzere, siyasal nitelikte bir özerklik modelinin geçerli olduğu İspanya'ya değil, dünyadaki anti-küresel direniş hareketlerine, yani Brezilya'ya, Hindistan'a, Meksika'ya bakmak gerekir. Artıkların işlenmesi ve yeniden üretime sokulması, alternatif ticaret ağlarının yaratılması, kolektivist üretim ve tüketim, ve devlete rağmen topluluğun aldığı kararları hayata geçirme konusunda dünyada önemli bir deneyim birikimi oluşmuştur. Kürt hareketi bu örneklerden ilham almakta gecikmektedir. İkinci sıkıntı, toprak dağılımı meselesidir. Zapatistalar'da olduğu gibi tarıma dayalı ekonomilerde, ekonomik özerkliğin dayanma gücü, gıda üretimi üzerindeki kontrolün topluluğun kendi elinde olmasına bağlıdır. Kentleri de besleyecek olan ve piyasadan bir oranda özerkleştirecek olan gıdanın üretimi; kolektivist tarım, kooperatifçilik ve adaletli toprak dağıtım ve kullanımı gibi birtakım dönüşümlerin örgütlenmesini gerektirir. Kürtlerin yoğunluklu olarak yaşadığı bölgelerde demokratik özerkliğin kentlerde inşa ediliyor olması, kırsala harcanacak olan enerjinin ertelenmesine yol açmaktadır. Oysa kırsal, kentin ekonomik özerkliğinin dayanağını teşkil eder. Küresel anti-kapitalist

124- Bianet, 29.11.2010: <http://bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/126320-pkk-orhan-miroglunu-tehdit-etti-boyle-gidirse>.

hareketin “gıda egemenliği” başlığı altında tartıştığı ve pratiğe geçirmek için mücadele verdiği sistemin önemi yeterince anlaşılmamaktadır. Bu amacı Türkiye’de en kitlesel biçimde gerçekleştiren Çiftçi-Sen gibi oluşumlarla Kürt örgütlerinin bağı yok denecek kadar azdır.

Kürt hareketinin bilinçli bir kitlesi ve sağlam bir iradesi olduğu gibi, alternatif projeleri hayata geçirebilecek bölgesel bir mekânı da vardır. Bu mekâna kapitalizmin henüz pek girmemiş olması kalkınma açısından gayet olumsuz sonuçlara yol açmışsa da, alternatif bir ekonomi deneyimi açısından aslında elverişli bir zemin oluşturmaktadır. Ancak her sol proje gibi, özerk ve alternatif ekonomi inşası, Türkiye açısından düşünüldüğünde, tüm ezilenleri sınıf mücadelesi altında birleştirmeden kazanılacak bir mücadele değildir. Nerede ve nasıl gerçekleşeceği, Kürt hareketi ile Türkiye’deki özgürlükçü sol hareketlerin ittifakıyla belirlenebilir ancak. Kaldı ki, 2009’da yazdığım yazının sonuç bölümünde sorulan sorular bakidir: “Diyarbakır nerede biter, İstanbul nerede başlar?” Kürt halkının Türkiye’nin her yerine dağılmış olduğu göz önünde bulundurulduğunda, ulusal düzlemde herhangi bir “çökme” sağlanabilmesi için, salt etnik temelli bir mücadele vermek yeterli olmayacaktır.

Bu açıdan bakıldığında BDP’nin seçimlere 17 parti ve örgütle beraber Emek, Özgürlük ve Demokrasi Bloku altında girmesi olumlu bir “ölçek atlama” örneğidir. Seçim sonrasında, iktidardan daima bir adım önde gitmek bloğa süreklilik sağlayacak en önemli strateji gibi durmaktadır. Zapatista deneyiminden hareketle iki tespitte bulunulabilir. Birincisi, talep etmek yerine, talep edileni bölgede veya bölge dışında “hemen şimdi” hayata geçirmek, de jure (hukuki) olmasa bile, de facto (fili) durumlar yaratılmasını sağlar. Bunların, mekân inşası ve alan açılması açısından mobilize edici etkisi olacağı kuşkusuzdur. İkincisi, ulusal kamuoyunda gittikçe artan milliyetçi reflekslere zemin yaratacak hamleler yerine, talepleri iktidarların beklemediği yönlerde genişletmek önemlidir. Türkiye’de kadınların, azınlıkların, emekçilerin, tarımsal dönüşüm ve HES’ler yüzünden suyundan ve geçim kaynağından olan köylülerin yanında mücadele vermek, Kürt hareketinin bölgesel mekâna ve etnik kimliğe sıkıştırılma çabalarını bertaraf edebilir. İstanbul’da olduğu kadar Mersin’den Söke’ye ulusal uzamın farklı mekânlarında yaşayan Kürtlerin artık oldukça çeşitlenmiş olan sorunlarına hitap etmeden özerkliğin altını tam olarak doldurmak mümkün olmayacaktır zira.

Zapatistalar “yaparak öğrenme” ilkesini benimsiyorlar, çünkü demokrasinin ancak demokratik süreçlere katılma suretiyle yeşerebileceğine inanıyorlar. Oynanan tüm sindirme oyunlarına rağmen bu coğrafyada da bunun mümkün olduğunu gösteren gelişmeler mevcuttur.

